

30 Cents.

Накладом Видавництва
ГОЛОС ПРАВДИ

119 E. 7th St.

New York, N. Y.

В. ЛУНКЕВИЧ.

Серед вічних снігів і ледів

З росийської мови переклав

ІВАН ГАЛУЩИНСЬКИЙ

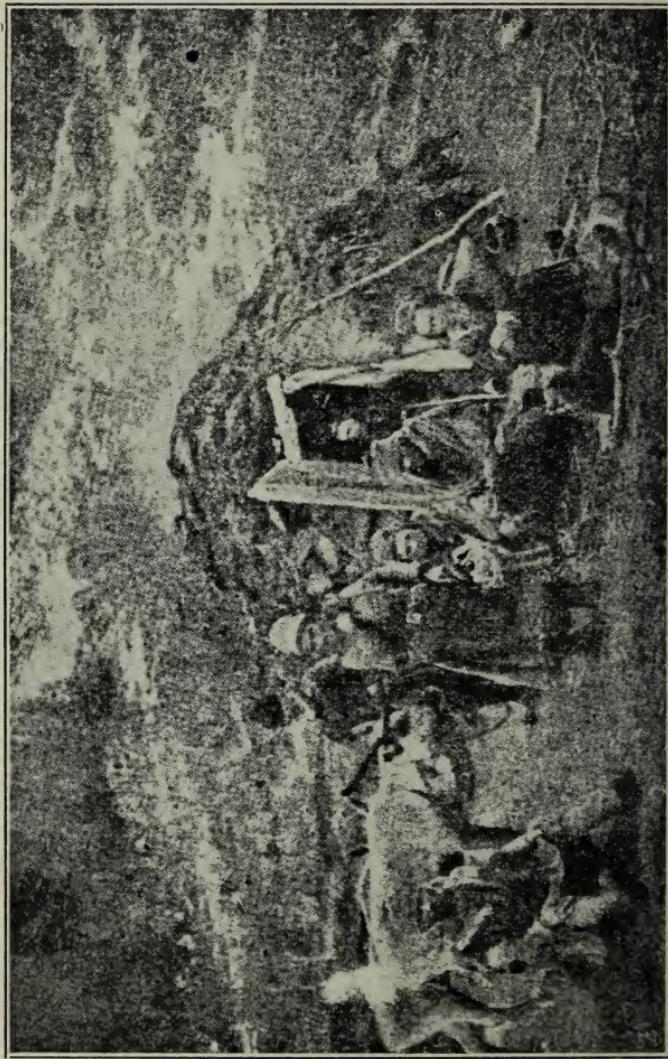

З 11-ма ілюстраціями.

НЮ ЙОРК, Н. Й., 1919.

Зимівка Ляпонців в підлігуновій околиці.

I.

Царство ледів.

Царство ледів!.. Що се за казочний край? Де він?

Був час, коли про сю країну люди майже нічого не знали, а чуючи, що вона десь є, розповідали про неї всякі байки і небелиці. Тепер стало інакше. Богато сміливих учених і подорожників, не дивлячись на важкі перепони, на грізьбу очевидної смерти, звиділі вже країну вічного леду й безмежної студини. І от завдяки тим відважним людям ми довідалися правди про ту дивну та строгу країну, де сніги та леди не мають кінця, де майже цілий рік тревають невиносимі морози.

Коли станемо лицем до сходу, себто обернемо ся лицем в ту сторону, відки сходить сонце, то **по лівій руці** від нас (т. є на півночи) далеко-далеко о яких кілька тисяч миль, буде як раз находити ся ледяне царство.

Там є величезне студенне море, яке зветь ся **Північний Ледовий Океан**. До того океану прилягають північні береги Азії (головно Сибіру), Америки і Європи, а ще дальше на північ, посеред самого океану, находимо пороскидувані то тут то там поодинокі частини семлі, се — більші і менші острови. Кождий такий остров поназивано іншим іменем. І так, на північ від Сибіру находити ся гурток островів, названих **Новим Сибіром**, які лежать близько біля себе; на захід від тих островів є другі, що називаються **Новая Земля**; а ще дальше на ліво від Нової Землі є остров **Шпіцберген**, потім Грендляндия, ана конець — велика маса більших і менших островів, що розлягли ся здовж північних берегів Америки.

Наша земля, як відомо, є величезною кулею. Ко-
ли би в тій кули зрізали горішній вершочок, т. є. пів-
нічну частину землі, тоді мали б перед своїми очима
північне царство ледів. Ми бачили б там і Ледовий
океан і північні береги Америки, Азії й Європи і на-
конець всі ті острови, про які ми що його говорили*).

Вже не від нині стараються люди дістати ся до
цеї точки, але ніяк не можуть тамтуда пробрати ся.
Довкола бігуна широким колесом розляглися всі
землі ледяного царства. Води ледового океану в двох
місцях перетинають се колесо; раз межи Америкою
і Азією і там лучати ся з водами Великого або Тихо-
го океану; другий раз там, де лежить Гренландія і
там зливаються з водами Атлантичського океану.

Тут море є через цілий час покрите ледом. Міс-
цями покриває лід величезні простори води, які ма-
ють вздовж і ширш по кілька сот кільометрів. Се —
правдиві **ледяні поля**, величезні й одноманітні. Ледви
пройдеш одно таке поле, аж тут перед тобою відкри-
вається ся друге, там дальше — трете, четверте... і зда-
ється тобі, що кінця їм немає. Величезні ледяні криги
розділені водою, знов сходять ся до купи, змерзають
ся, напирають одна на другу — і тоді гладке, ледяне
поле змінює свій вид до краю. Воно стається горбо-
вате, покривається множеством куснів і відломків
криг, що здалека виглядають неначе скали, кручі,
верхи гір та башти.

Більша частина ледяних піль творить ся біля бере-
гів. З кождим днем, в міру того, як бере мороз, лід

*) Коли-б ми той відрізаний вершок розпро-
стерли, то він виглядав би так, як се представлено на
заголовнім листку сеї книжочки. Середину того ри-
сунку — яку там означено чорною, грубою точкою
— займає найвища точка земської кулі. Ся точ-
ка називається **Північним бігуном**.

Точніше представляє підбігунові околиці кар-
та, яка подає напрямок дороги Ф. Нанзена.

стає все грубіший та грубіший та вкриває швидко море. Але і подальше берегів, там, де море спокійне, вода дуже часто замерзає і творить широкі ледяні острови. Такі острови творяться тоді, коли на дворі мороз та тихо. Під час вітру, а особливо в часі бурі, коли море хвилює, вода не може замерзнути. Та як лише вітер притихне, то море починає швидко покриватися ледом. Спершу в воді появляється богато ледяних голок; відтак голки ці зростаються і перемінюються в плаваючі криги. Коли стрінуться такі дві криги, або коли третя така всунеться між них, тоді вони змерзають разом, все тугійше й тугійше. З кождою годиною, а навіть з кожною хвилею, лід більшає: криги ростуть, покривають десятки й сотні квадратових кілометрів та перемінюються в ледяні острови й поля.

При березі замерзає вода до самого дна. В таких місцях лід буквально приростає до суші і тому задержується довго на однім і тім самим місці. На обраті морю діється інакше. Тут море є вкрите кригами завгрубшки на 5 — 10 сажнів; вони лежать по верх води спокійно доти, доки море супокійне, себто доки не повіє сильний вітер. А ось зірвався вітер; криги захоліталися раз, другий і почали плисти. Пливуть вони з вітром і самі не знають, куди їх судьба занесе. Може стати ся й таке, що вітер захопить їх в ту частину Ледового океану, де вода тече широкою струєю спокійно на південь, в теплі краї земської кулі. Тоді і криги запливуть на Атлантический або великий океан. По дорозі пригріє їх сонце, вода під ними стане теплішою і криги пічнуть топитися, будуть раз-у-раз меншати, поки зовсім не розтопляться в воді і не щезнуть, наче їх не було....

Пливе по морю також богато таких криг, що повстали біля берегів. Вони держалися сильно землі, не наче боялися розстатися з нею, та не все удасться їм устояти на однім місці. Як тільки настане літо,

то в богато місцях починає прибережний лід зараз топити ся, ломити ся на криги, які відстають від суші, розпадають ся на дрібнійші часті і дістають ся під власть морських струй і вітрів. Настає час, коли йде “велика крига”. Прибережні леди, подібно як плаваючі криги, що родилися на отвертім морю, мчать ся все дальнє і дальнє від землі. То серед мертвєцької тишини, то серед шуму, грохоту і гуку пливуть вони по океані — одні гусаком, другі широкими рядами, треті пороскидані; а на них начена поромах-дарабах усадовилися примусові путники. Дивиш ся, а там сидить гамірна громада перелетних птиць; тут — многочисленне стадо тюленів або моржів; подальше білий медвідь, а на четвертій кризі — глядиш і очам не віриш — люди. Та хтож вони? Як дісталися там? Може се — дикиуни, Ескімоси, що вийшли на польовані тюленів? Або відважні учені, що пустилися з поворотом на кризі?....

II. ЛЕДЯНІ ГОРИ.

Царство ледів є рівночасно царством снігів. Землі, які прилягають до Ледового океану і острови — Новая Земля, Новий Сибір, Шпіцберген, Гренландия і другі — є через більшу частину року покриті снігом. Чим близше північного бігуна лежить суши, тим довше триває там зима, тим більше не землі є снігу. В ледяному царстві знаходяться й такі землі, які майже цілий рік (9—11 місяців) вкриває сніжне покривало. Сніг топить ся тут місцями; — лишень літом, коли сонце злегка пригріє землю, обнажується неурожайний, перемерзлий ґрунт. Люта, дика країна, студене море, ледяні поля, безкраї снігові рівнини — от чим наділила природа сей край.

Прилишім ся при островах; они особливо цікаві. От Новая Земля, Шпіцберген і Гренландия. Всі вони гористі, а особливо Шпіцберген*). Уже сама назва

*) “Шпіценберген” значить тільки, що “Острі гори”.

того острова — “Острі гори” — вказує на те, що на нім повинно бути богато гір. І в самій річи так і воно є. Коли ви дивите ся на Шпіцберген, то вже здалека бачите перед собою множество голих, острокінчастих скель. Одні з них похожі на визублені тюремні. На склонах тих гір, в щілинах між ними і тут і там на вершку красують ся великі й грубі поклади зледілого снігу. Він нагромаджується ся тут віками. Однорічна верства снігу лягала поверх торічної, придавлювала й здушувала її. Розтаяла вода пересякала сніг і замерзаючи знова зцілювалася поодинокі сніжники; мороз ще більше їх зцілював. Сніг поступенно з року в рік перемінювався в лід. Але сей лід, не такий як з замерзлої води. Він подається як олово, тягнеться як жвиця, а повзе як густо замішане тісто. Такий лід не задержується довго на однім місці. Так що? Тепер кожному стане ясним, що зледілій сніг, який громадить ся по горах Нової Землі, Грендляндії і Шпіцбергену поволі тече по склонах гір і долинах аж до їх стіп — тече цілком так само як і води в ріці. Але та **ледяна ріка** або — як її інакше зовуть — ледівник, спускається незвичайно поволі. Минають роки, десятки літ, а вона за той час упліве всього кільканайцять метрів — не більше.

І так, з гір тих островів, що належать до Ледовім океані, спливають ледяні ріки, (ледівники). Особливо богато ледівників є на Шпіцбергені і в Грендляндії. Деякі з них є довгі на кілька сот км. а широкі на 30 — 40 кілометрів. Грубість леду доходить місцями до 200 сажнів.

Тепер уявім собі таку картину: Находимо ся недалеко Грендляндії. Перед нами гори. Склони їх круто спускаються до моря. В глибоких щілинах гір лежать величезні й грубі маси леду. Се — ледівники. Переднimi своїми кінцями підійшли вони до самого моря. Морські філії б'ють сильно об лід і підмишають його. Сонце пригріває. Лід піддається діїланню філь-

і сонішних промінів, топить ся у підставі, розгрівається ся і валить ся; величезна ледяна маса, ціла ледяна гора відривається від переднього кінця ледівника і з грохотом грому паде в море. Море зворушилося, спінилося; на єго поверхні почали збивати ся великі філії, а ледова великан-гора провалила ся — неначе в яку безодню. Аж ось пройшло кілька хвилин і вона з шумом виринула, потім знов поринула в воді і на ново виплила над водне зеркало. Вона немов бореться зі сфильованим морем, що не хоче її випустити на сьвіт божий. Та марно тратить свої сили. З законами природи годі змагатися; лід є лекшай від води і тому він кінець кінців таки виплене на верх води. І дійсно через якийсь час ледяна гора, мірно холітаючись, вже пливає по верху успокоеного моря...

Оттак родяться ті великі ледяні маси, які називають **слядняними горами**. Їх можна так часто **стрітити** в царстві ледів, як плаваючі ледяні острови й поля. Біля скалистих берегів Гренляндії, Нової Землі, Шпіцбергену і других островівдалекої півночі товчиться безвчинно богато ледяних гір. Відтам пливуть вони з вітром і морськими струями на отверте море, де їх гуляють собі часами і по кілька літ.

Впрочім ледяні гори творяться не тільки в тих місцях, де ледівники спускаються в море, але й подальше від островів, посеред филь Ледового океану. Один подорожній так описує повстання ледяної гори: “Море було цілком спокійне. Богато ледяних гір красувалося на його поверхні. Нараз з під води роздався якийсь гук: неначе б там, в глибокій безодні моря, щось застогнало. “Уважайте ледівник будеувільнювати ся!” крикнув один з моряків, які товаришили нашему подорожному. В ту мить роздався углушаючий удар, а зараз по нім — другі, ще сильніші удари. Здавалося, неначе там під землею валилося щось великого. “Дивіться, от він підноситься ся!” — заговорив моряк. І дійсно, велика маса леду величаво виринала на верх. Морські філії, які з шумом у дарили, ви-

В царстві ледів.

тиснув новий гість на другі лід-гори і вони захолітали ся. Роздав ся протяжний гук, який нагадував цілий ряд арматних вистрілів; се був послідний розрив — ледяна гора увільнила ся з підводної тюрми. Вона виплила з безодні, неначе левятан, що висунув з філь свою дивовижну голову. Потім нечайно пірнувши, гора перевернула ся. Води, перепуджені, тим переворотом, спливали з її хрустальних боків і з шумом падали в бурливе море. Море бушувало. Величезні філії, високо піднімаючи свої гребені, несли ся дико по поверхні, ударяли в сусідні ледяні гори, а лід, під тим напором стогнав, тріскав, топив ся і розсипав ся на кусні. Малі ледяні-гори не видержали бурливого напору філь і зникли під водою, як в часі бурі. А величезний молодий гість, що став ся причиною цілoto того замішання, вже спокійно купав ся в філях.... З упливом кількох годин около нової ледяної гори запанувала зновтишина, все утихомирено ся і ледяна гора гордо поплила серед подібних до себе великанів тихими водами моря”.

Відки взяла ся та ледяна гора?

Не всі ледівники, які пливуть з гір, натрафляють на стрімкий, морський беріг. Де-які з них спускаються по легко похилім руслі і незамітно погрожують ся в воді. Тут під водою, ледівник повзе по дні океану і часами проплине таким робом кілька десять кілометрів. Але ж лід є лекший від води, через те йому дуже важко удержати ся під водою; вода цілий час пре його на верх. Під тим напором відриваються від підводного ледівника величезні маси леду і в той час, коли ся маса відломлюється, чути той трескіт, гук і грохіт, а відірвані частини леду випливають на поверхню води і плавають тут в виді ледяних гір. Так само отже повстала ї та ледяна гора, про котру розказує наш подорожник.

Чи справді ті ледяні маси такі великі, щоб їх називати аж горами? Бо як то кажуть: “гора — а може і не гора, а тільки дім”. Треба на се сказати, що

найвисші ледяні гори, які дуже часто можна стрінути біля Гренландії, таки справді доходять до 30 або 40 сяжнів висоти, та треба додати, що тут рахуємо лише тут частину ледяної гори, що підняла ся над водою; та частина, що в воді, є шість або вісім разів більша. Але при тій в порівнанні, не великій висоті, ледяні гори є на кілька сот сяжнів довгі і широкі, а часами навіть на кілька тисяч сяжнів. Тоді подобають вони на величезні скалисті острови, які доля жене на довгу подорож по океані.

Ледяні гори приирають дуже ріжнородні форми.

Спершу — се прямо безфоремні ледяні брили. Але з часом зміняють ся вони під впливом филь, сонцяних промінів і від того, що в часі плавання по морю стрічають ся, ударяють ся одні о других, розколюють ся і таким чином змінюють свій вигляд. Як чудово, як гарно вони виглядають тоді! Се справді, одна з найгарніших окрас ледяного царства. Перед людськими очима стає неначе якесь казочне ледяне місто. Тут чудовий, на пів розвалений замок, з баштами, забують огорожею, з високими воротами, висячими мостами та зі сходами, які круто спускають ся до моря. Там дальше — білосніжна церков, а біля неї — дзвіниця і то не одна, а є їх кілька. За церквою — гладке море, засіяне численними ледяними шатрами, а посеред них горбки, кольони, величезні памятники і столи, ворота, човна, доми, вілі — ну, словом ціла збирка ріжних будівель з леду. І все те блестить і іскрить ся мракою, що підносить ся з моря. Впрочім тут і в день дуже часто небо захмарене і покрите облаками, а над морем стелить ся туман, який перед очима подорожників закриває **ледяні гори**. А се дуже небезпечно. Нераз бувало так, що пароход або й корабель, не помічуючи закритих туманом ледяних гір, ударяв ся о них і несподівано йшов на дно.

Ледяні гори подорожують по морю. Одні дуже швидко гинуть в тій подорожі, другі проживають

довгі літа. Коли ледяна гора попадеться на струю води, яка тече з Ледового океану в теплі сторони земської кулі, тоді живе її не довге: сонце пригріє, вода підміє, вона меньшає й меньшає, а наконець цілком розтоплюється. Але коли лід-гора лишиться посеред ледяного царства, то істноване її забезпечене на довгі роки. Розуміється ся, і тут може її постигнути смерть: зірветься страшна буря, філії закрутять ледяною горою, вдарють нею о другі гори і тоді вона, розуміється ся, затріщить, застогне, розсиплеться на дрібні кусні і загине на віки. Та проти такої судьби ніхто не встоїть...

III.

“ЧУДА” ЦАРСТВА ЛЕДІВ.

Де так богато ледів й снігу, там повинна бути велика студінь. Ледяне царство й справді славиться своїми острими морозами. Подорожні оповідають про ті морози страшенні річки. Засоби харчів — мясо, сало, молоко, масло — замерзають в царстві студени так, що стають твердші від каменя; коли зайде потреба чим поживитися, то наперед треба всі ті річи або пилкою порізати, або сокирою порубати, або розколювати на частини при помочі долота і клевця. Там замерзає і найміцнійша горілка. Бальки в кораблях тріскають від морозу, цвяхи вискакують з дощок. Возьмеш там води до уст і виплюєш, то вона паде на землю замерзла. Туман, що піднимається з моря, замінюється ся в іній, який довго держить ся в повітря і творить непроглядну мраку. Сніг є такий зимний, що палить руки — наче розпалене зелізо. Птиці замерзають нераз в повітря і падають каменем на землю.

Але студінь має в собі те добро, що у ньй всяка пожива добре заховується і не розкладається. Тому там мясо з убитих звірят можна переховувати через кілька літ, а все буде можна їсти. В 1853 р. найдено на Шпіцбергені трупи сімох голландських моряків,

що погибли там ще в часі виправи з 1835 р. Двайцять літ пролежали вони під снігом і не зогнили!

Алеж бо острі там морози, острі — не до наших їх рівнати! Царство ледів ріжнить ся від наших країв загалом в багато справах. У нас приміром, по весні наступає літо, потім осінь, наконець зима, а по зимі настає знова весна. Інакше йде воно в ледянім царстві; там рік ділить ся на дві часті — довгу остру зimu і коротеньке літо, в часі котрого часто панують такі морози, які у нас лучають ся лише в рідко серед зими. Або возьмім хочби таку річ: Хто з нас не привик до того, щоб сонце кожного дня появилося ранком, а заходило вечером. Хто не знає, що в наших краях числять час на доби та що доба складається з дня і ночі? Не так воно в краях вічних ледів обезмежної стужі. Тут один раз в році сонце прямо забуває сковати ся і сувітти безпереривно через кілька місяців. Довгий день, що триває кілька місяців, іде на переміну з так само довгою nocheю. Возьмім під увагу для приміру, як іде час на північнім бігуні, т. є в самім осередку ледяного царства: 21-го марця показується на небі сонце і начинається безпереривний день, що триває аж до 23-го вересня. т. є пів року. Потім сонце западає за землю і настають сумерки. Тя гнуться вони через 50 днів, стають все темніші й темніші, поки не настане цілком темна ніч. Та важка, утомлююча й скучна ніч триває півтретя місяця, а по ній настають знов п'ятидесятиденні сумерки, які стають все ясніші і ясніші та переходять незамітно в довкий шестимісячний день, в якім сонце ясніє на небосклоні безпереривно.

Досі ще не станула людська нога на самім північнім бігуні. Але учені дуже добре знають, як змінюють ся пори року в тих краях, що лежать довкола північного бігуна і тому їм зовсім не важко додумати ся, що діється ся на самім бігуні. Возьмім тепер яку небудь часть царства ледів, куди люди уже успіли дістати ся, та придивімся, як переходить там рік. Нехай

же тим краєм буде, напримір, північна части Гренляндії або остров Шпіцберген. Річ дієть ся при кінці жовтня. Вечір. Сонце зайшло за море. На небі сьвітить вечірна зоря. Минає один день, другий, третій а сонця все нема і нема. Воно сковало ся на багато днів. З часом слабне і гасне сьвітло вечірної зорі, сумерку. Ледяне царство поволи окутується темрявою. Настала довга, студенна ніч. Морози стають з кождим днем сильніші й сильніші. Землю вкриває груба габа снігу. Море сковане ледом. Зима в повнім розгарі. Тільки місяць і зівізди сьвітять на небосклоні. Дни тягнуться за днями одноманітно, ліниво, скучно. В наших краях сонце, по своєму звичаю, сходить і заходить, дні міняють ся ночами, а тут — все ніч і ніч, холодна, безконечна ніч. Минув падолист, грудень половина січня. Намість ночі настали сумерки. Рання зоря з кождим днем стає яснішою і яснішою, аж нараз в половині лютого, в один прекрасний день виринає над морем великий півкруг сонця.

Ну, слава Богу! Наконець минула ніч: для країни ледів настають веселіші дні! Посвітивши всого кілька хвилин, сонце знова ховається. За те на другий день воно показалося в більшій своїй часті та спинилося на небі на довший час. Остаточно показується воно в цілій своєї величи. Подорожні, яким приходиться зимувати в царстві студени, витають з одушевленем велике сьвітило; здається, що їх радості нема границі. Від того часу спинюється воно на небі все довше і довше; дні слідують на переміну з ночами, як слід — “по людськи”. Спершу вони короткі, але поступенно вони стають все довші і довші, поки не зрівняються з ночами. Після цього починаються зменьшуватися. В перших днях цвітня триває ніч, напримір, дві або три години, а решту часу доби займає день. Оттак приходить конець цвітня. Сонце вже не ховається. Воно поволи підноситься — але не високо — через 12 годин, а пітім в так само довгі часи знижується. Зробивши оттак не високо над зем-

лею колесо, сонце не заходить, але знов починає піднимати ся. На очах усіх зачеркує по небі ціле колесо. Тепер вже нема ночий. Остав ся лишень день — довгий день, який триває чотири місяці, почавши від кінця цьвітня аж до кінця серпня. Се найгарнійша пора в краю снігів і вічного леду. Непривітна північна природа прибуджується ся дожитя. Настає літо. Особливо гарний тут місяць червень. Земля розтоплюється і місцями скидує з себе свій сніжний одяг. Всюди чути жучане потоків, що повстали з розтопаючого снігу. З гір пливуть з шумом потоки і водопади. Ледівники тріскають і ломлять ся. Ледяні поля відривають ся від берегів та пускають ся в дальшу плавбу. Море освободжується ся з ледяних кайданів, в які заувала єго зима. Тисячі ледяних гір ріжнородної величини і пречудових форм колишеться на філях відкритого моря. Вздовж берегів розложилися безчисленні стада тюленів і моржів, які лініво вигріваються на сонци. Білі медведі почали своє польованнє і шині раютъ за добичею то на берегах, то на кригах, або пускають ся за нею в погоню вплав по морю. В повітря розлягаються крики чайок, диких качок, гусок веселе щебетане морських ластівок. Ті літні гості ледяного царства, які прилетіли сюди з тепліших країн землї, кружляють цілими стадами в повітря, плавають по воді або вкривають ледяні гори. Поміж ледяними горами мелькають швидкі лодки дикунів — Ескімосів і Самоїдів, що полюють на тюленів і моржів а там дальнє велике судно, на якім кількох відважних молодців, вибрало ся в погоню за китом. Всюда кипить жите! Навіть змерзла земля, яка де-куда освободила ся від снігу, натужила ся і привела на божий світ суху ростинність — зеленковатий мох, деякі трави й повзучу, карловату сосну. Чи-ж і се не благодать!

Минає коротке літо. При кінці серпня сонце по раз перший заходить за море, але не на довго. З кождим наступаючим днем темнота треває довше й дов-

ше. Дни починають знова йти на переміну з ночами. Вони скорочують ся, ночі продовжують ся. В половині жовтня сонце сьвітить на добу всего коло півтора години, решта часу припадає на вечірні й ранні сумерки та на ніч; при кінці жовтня сонце поринає в море і вже більше не показується. З початку якийсь час тревають сумерки, а відтак наступає знов довга, студенна ніч...

При описі змін пор року на далекій півночі говоримо тут часто “сонце заходить”, “сонце сходить”, “підноситься”, “знизується”, “поринає в море”. і т. д. Але-ж кождий мабуть те знає, що в сути річи порушується земля а не сонце та що нам лише так видається ся, немов би сонце ходило по небі, підносилось ся і знижувалося.

Хто перший раз чує про те, як зміняються пори року і чому то настають на землі дні і ночі в царстві ледів, для того все те видастися “чудесним”. В дійсності нема в тім ніякого “чуда” — учені вже давно зрозуміли, чому багато річей на далекій півночі представляється не так, як у нас. Дуже мені жаль, що не можу тут пояснити, чому в ледянім царстві дні і ночі треваються так довго; для мало підготовленого читача мое пояснення може видатися трудним і не зрозумілим. Впрочому хто хоче познакомитися з тим докладнішіше, най прочитає прекрасну книжку Флямаріона — “Небо”: там найде відповідь на се цікаве питання. А тепер придивимося іншим “чудам” ледяного царства.

На дворі ясний приморозкуватий, сонішний день. Небо цілком ясне, погода тиха. Річ — розуміється само собою — діється ся в літі. І от подорожному нараз представляється ся такий вид, що ледяні поля, лідгори, береги сусідних островів з горами і ледівниками прямо піднялися в повітря і повисли над морем. На небі видко широке, казочне ледяне місто. Ледяні палати, будинки, церкви, шатра, дзвіниці, башти — все те висить і колишеться в воздуху, поволі пере-

сувається з місця на місце і безнастанно змінює свою форму. Минає кілька хвиль, а очам подорожного представляється вже інша картина. Щезли замки, дзвіниці і башти з леду; замість них появився на небі гористий острів, або берег суші, на якім рухаються якісь звірі; видко дерева, а навіть людій — і все те знов так, неначе в тумані, видається не зовсім ясним, мелькає перед очима, колишеться, неначе-б скакало в повітря і безнастанно змінює вид і місце. Що за диво! — думає подорожний, що зайшов до царства ледів. Чи може се сон? Та певно, що сон, або властиво — мана, привид. І в самій річі нічого такого нема на небі, а явище се обяснити дуже легко.

Кождий з нас без числа разів бачив, як в спокійній воді озера або ріки відбиваються дерева, що ростуть на березі, самі береги а навіть і небо з облаками. Вода служить тут за величезне зеркало, в якім видно всякий предмет, що стоїть біля води або над нею. Щось подібне відбувається і на далекій півночи; але в тім случаю за зеркало служить уже не вода, а небо, т. є повітре. В яснім, супокійнім повітрям відбуваються часами, неначе в зеркалі і ледяні поля й деякі гори і береги тих земель, що лежать в царстві зимна, і звірі, і люди, і дерева, які можна там стрінути. Но воздух, як і вода, — зеркало не гладке. Він ніколи не цілком супокійний і безнастанно колишеться. Від сего то й порушуються ся, міняють своє місце і вигляд всі ті предмети, що відбилися в нім, неначе в зеркалі. Коли-ж воздух сильно заворушиться, тоді вже перестає бути зеркалом, а через те привид щезає. Пригадаймо собі, що і в ріці не видно ні берегів, ні неба, ні облаків, коли подує сильний вітер і вода заворушиться...

Такі дива творить одно з цікавіших літніх явищдалекої півночи. Зимою лучаються там інші явища, не менше цікаві, які на перший погляд також видаються ся “чудами”.

От що пише в своїх записках славний дослідник півночи, Нанзен: “Понеділок 7. січня 1895. Нині появилося дуже дивне світло як раз під самим місяцем. Воно мало вигляд величезного съвітячого стога сіна і верхною своєю частию сходилося з съвітляним колесом, яке окружало місяць. На верхній стороні того колеса було видно, як звичайно, перевернути съвітячу дугу”. Не даром додав тут Нанзен слово “як звичайно”. В краю ледів съвітляні колеса наоколо місяця являються в дійсності дуже часто. Та не тільки колеса. Буває, напримір, так: місяць є обведений съвітляним колесом, в якім видно всі барви дуги; те колесо обводить друге, а його третє знов таке саме колесо. По якімсь часі колеса бліднуть, а замість них появляються дві съвітляні смуги, які переходять на **вхрест** через місяць. Іншим разом явище се виглядає цілком інакше. Наоколо місяця показується съвітляне колесо, на місяци — хрест, а по обох боках хреста, на право і на ліво — два ясніючі пятна, такі великі як місяць, неначе дійсно два другі місяці.. Наконець може лутити ся і так, що біля съвітляного колеса, яке окружжає правдивий місяць, появлюються ще чотири неправдиві місяці.

Придивімся тепер, як повстають всі ті явища. Мраки і облаки повстають в наших краях — як звісно — з водяної пори, яка все находиться в повітря. В царстві ледів такі мраки і облаки дуже часто повстають з множества дрібнесеньких ледяних голочок, що держаться купи. Буває нераз так, що легкий облак або мрака, зложені з таких голочок, стане на дорозі місячного съвітла. Тоді місячні проміні, якіпадають на ледові голочки, грають в них неначе в зеркалі або в гранчастих шклах — і люди бачать на північнім небі дуговий хрест, колесо, дугу або великі круглі пятна, подібні до місяця. Нам видається ся, що те колесо і хрест і круглі пятна є біля самого місяця, а в дійсності вони съвітять на облаці, який розложився на дорозі місячних промінів. Облаки

віддалені від землі найбільше на який 6 — 7 кільометрів (часами і много більше), а місяць — як відомо — віддалений від нас, на яких чотириста тицяч кільометрів. Представте собі, чи може съвітчий хрест лежати на самім місяці? Ви спитаєте: як пізнали учені, що той хрест лежить не на місяці, а на облаці? От вам і відповідь: Як лишенъ подуе вітер і зжene облак, що стояв перед місяцем — то зараз щезне й хрест. Коли-ж мрака з ледяних голочок знов закріє місяць, хрест або колесо показують ся на небо наново. Тепер кождий зрозуміє, що дійсною причиною всого того є мрака або облак, зложений з ледяних голочок. Зробіть для проби так: возьміть і засьвітть съвічку і поставте її в комнati, де є повно пари, а побачите, що наоколо съвітла съвічки повстане дугове коло. Як би та пара складала ся з ледяних голочок, то ви побачили-б і хрест і съвітляні пятна, подібні до съвітла съвічки. В царстві стужі є ще одно незвичайно цікаве явище. Се так зване **полярне съвітло** або **полярна зоря**.

В довгу зимову ніч, коли в краю ледів не видно сонця, показується на небі особливe съвітло. Подібно як рання зоря, зоріє оно на овиді і поступенно піднимаеться, поки перед очима здивованої людини не стане величавою близкую дугою, немов перекиненою з одного кінця на другу. Дуга блимає, викидає на верх цілі снопи съвітла, блистить всілякими барвами і підносить ся все висше й висше. Слідом за нею поступає друга така дуга, а деколи і третя. Ціле небо залите огнем. Дуги підносять ся. Перша стоїть уже над вашою головою. Через кілька хвиль потім буде вона вже на другім краю небосклону. Так само переходить і друга і третя дуга. Незабаром починають вони блідніти і поволи, поволи зникати. Царство ледів закривається знова нічною мракою. Полярне съвітло має іноді і інший вигляд. Вперед повстает на овиді бліде съвітло; відтак починає воно піднимати ся в гору в виді широкої

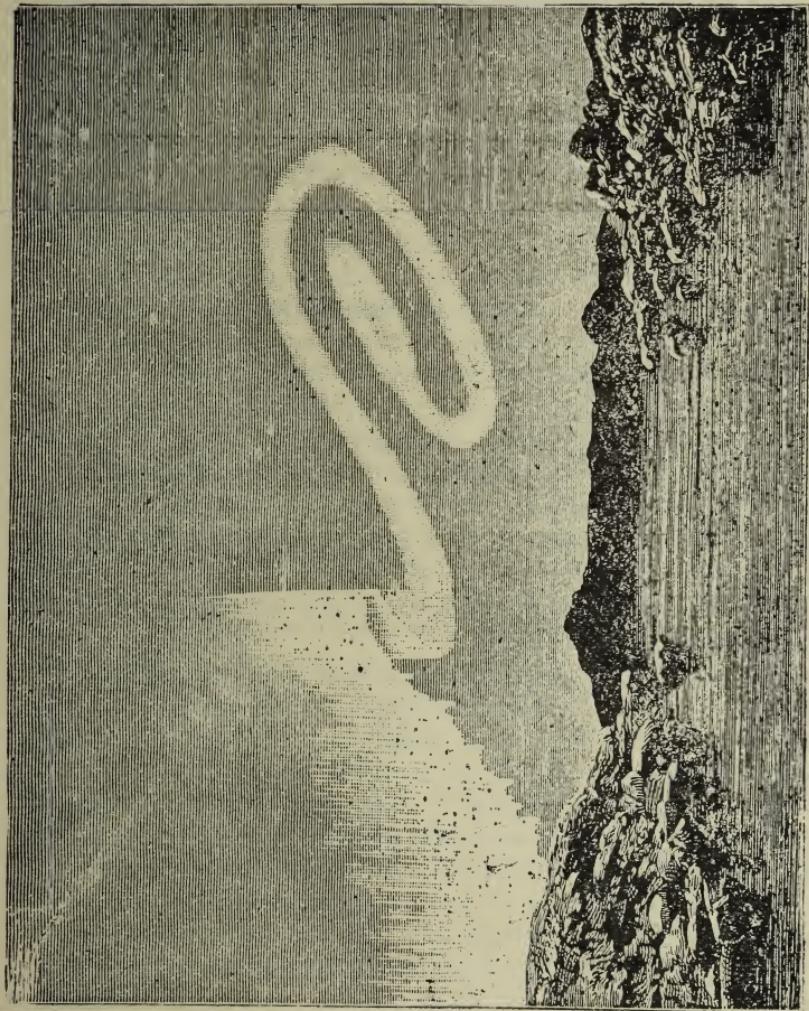
смуги. Спершу бліде съвітло стає все яснійше і яркійше. Съвітляна смуга звивається в ленту, яка філює по небі, тріпочеться, то звивається в кружало, то збирається в складки, то знов розвивається і весь час міняє свою форму і своє місце. Съвітло перебігає то з одного кінця ленти на другий конець, то темніє на хвильку, то знов палає зі ще більшою силою. А лента тимчасом підноситься все вище і вище. Нараз розділюється ся вона на дві часті. Горішна частина блистить яснійше і горить всіми барвами дуги. З неї раз у раз вилітають проміння съвітла. В таку хвилю буває сяєво особливо чудове. Потім починає воно меркнути і гасне так само несподівано, як несподівано з'явилось ся.

Тут муши зазначити, що північне съвітло триває не довго: великі съвітла всіго кілька годин, а звичайні 20 — 30 хвиль. За те буває і так, що воно зчезнувши, з'являється ся по якімсь часі на ново.

Крім вищезгаданих форм північного съвітла з'являються ся іноді ще й такі форми, які своєю формою і своїм рухом нагадують нам змії. Послухаймо, напримір, що говорить про них Нанзен:

“Вечером — каже він — вийшов я на палубу корабля, але в тій хвили, як я вийшов, так і пристанув на місци неначе прикований. Передомною з'явилось ся чудове сяєво — північне съвітло, якого силу і красоту не вспіє ніхто вірно ані описати ані намалювати. Блистило воно на небі всіми барвами веселки. Рідко, або, правду сказавши, ніколи ще не бачив я таких чудових барв. Спершу перемагала скрізь жовта барва, крізь неї пробивала ся зелена а на долішнім кінці дуги виступала вже ярка рубіново-червона краска*). Та ген далеко на заході, зверху по небі протягнула ся, звиваючись, величезна змія: вона ставала все яснішою і яснішою, відтакrozділила ся на три ясно-блімаючі часті. Тепер барви змінилися. Полуд-

*) Рубін — дорогоцінний камінь, барви червоної.

Полярне сьвітло в формі змії.

нева змія стала червона з жовтими плямами; та, що була по середині, стала жовтою; а північна прибрала барву зеленкаво-білу. По боках тих змій виступили промінні горбки, які подобали на філії, гонені гураганом. Вони то появлялися, то зникали і все змінювали своє місце, то блистіли, то блідли, а змії звивалися... І хотіть я був легко одітий, і дрожав від зимна, то не міг відірвати своїх очей від того чудового явища, поки воно не щезло зовсім так, що осталася лишені одна маленька, огниста змійка на заході..."

А як чаравно виглядає ледяне царство в часі північного сьвітла! На небі горять ріжні огняні барви, — горять та ліють на землю і море цілі потоки ріжнобарвного сьвітла; снігом повкривані рівнини блищать і іскряться, а вершки ледяних гір грають барвами, як алмаз або самоцвітний камінь...

Учені думають, що сьвітло північної зорі є похоже на те сьвітло, яке бачимо в блискавицях в часі бурі. В ледяному царстві нема бур з правдивими громами і блискавицями. Бурі бувають там, але з ними в парі не йде грохот грому, лишеень являється сільче сьвітло.

Повторимо тепер коротко все те, що доси сказано про царство ледів:

Се царство лежить в далекій півночи. Його середину займає північний бігун, де ще досі не ставив ніхто з людей. Наколо північного бігуна розложився Ледовий океан. Береги того океану творять — північна Європа, Азія, і Америка. Води Ледового океану лучаться з водами океану Атлантичського і Великого. Посеред Ледового океану лежить богато більших і менших островів. Більша частина тих островів є покрита горами, а з тих гір спливають величезні ледівники і досягають берегів моря. Лід ледівників відломлюється, та діставши ся на море, пливе як ледяні гори. Кромі ледяних гір, які **повстали зі зледілого снігу**, лежать в Ледовому океані ще величезні ледяні поля. **Ті поля повстали зі замерзлої морсь-**

кої води. Не треба однак думати, що Ледовий океан є зовсім покритий ледовою корою. В нім є богато й таких місць, що не замерзають ні літом ні зимою. З горячих країв землі припливає вода широкою струєю в царство ледів. Вона є теплішою від вод Ледового океану. Для того то Ледовий океан не всюди замерзає. Та є ще й друга причина сего. **В місцях, де Ледовий океан є бурливий**, вода рідко коли замерзає, бо фильовані води не допускає до замерзання.

IV.

Білий медвідь.

Посерд ріжких пород звірят, які можна стрінути на далекій півночи, перше місце — по чести — належить ся білому медведеви. Білий медвідь се близький свояк нашого “вуйка”. Він так само високий, та-кий сильний та часами так само страшний, як “бурмило” в наших Карпатах. Будучи корінним мешканцем ледяного царства, білий медвідь почувається вдоволеним лишењь посеред сніжних рівнин і ледяних піль. Цілою своєю будовою і способом своєго життя приноровив ся якось медвідь до підсоня (клімату) ледяного царства. Природа наділила його теплим білим кожухом. Шуба не тільки охороняє його перед сильними морозами, але також позволяє йому непомітно підійти добичу або усунути ся перед ворогом. До того ж має він ще й сильні лапи з острими пазурами, знаменитийнюх і вражливий слух, які позволяють йому вислідити собі добичу або усунути ся перед ворогом. До того ж має він ще й дуже остри зуби, а се страшна зброя і при нападі і при самообороні.

З роду медвідь лютий, похмурий, звичайно як “бурмило”, а при тім помисловий, хитрий, загонистий, де-коли відважний, часом аж до очайдушності. Натеж він не аби який хижак. Корм білого медведя

складається з мяса. Він полює на рибу і на звіра. Тюлені — то його найліпший присмак. В часі польовання на тюленів медвід проявляє всю свою штуку і хитрість. Тюлень, — звір осторожний, і тому трудно його зловити. Коли медвід побачить його здалека, тоді прилягає животом до землі і поволі підсувався до тюленя. Тюлень про око спить, але спить дуже чуйно і раз по раз пробуджується, підносить свою голову, пильно оглядається довкола і наново починає дрімати. Через той час, як тюлень оглядає околицю, медвід не рухається, а лежить, прилягши до снігу чи до леду; коли-ж тюлень успокоївся і задримав на ново, медвід починає знов сунутися все близше і близше. Наконець, тюлень, вже майже під його носом; тепер медвід випростовується, робить кілька скоків і... і тюлень в його лапах. Коли польоване не вдається, то “вуйко” не дуже плаче. На дворі літто, значить ся, повно всякої добичі, — не то що в зимі, коли нераз доводиться цілими днями постити й шукати безуспішно за їдою, яку тяжко стрітити. Дуже часто полює медвід і в воді. А пливак з него знаменитий, часами проплине з кількох кілометрів і як би нічого — ще би дальше плив. Між його пальцями є розпята скірка така, як у гуски або качки; а се, як відомо, дуже помагає до плавання в воді. Кудаж він плине? От на тамтій кризі побачив він стадо тюленів, ну і хоче приплисти до них в гості. Самому чогось скучно. Пливе він скоро та осторожно — хоче, бачите, зробити їм несподіванку — то пірне під водою, то висуне лише голову понад водою, щоби на хвилю відітхнути. Але тюлені таки помітили гостя, а знаючи добре чим така гостина кіньчиться, почали втікати, одні в полонку, другі з берега та в море. Медвід обурився на таку негостинність, та й ну за ними в погоню. Але тюлені ще ліпші пливаки, чим медвід; не зловити він їх в воді. Тоді береться “вуйко” на спосіб. Поринає і пливе під водою. Дурний тюлень дивиться “вуйко” нема, ніяк славаж Тобі Боже,

певно втопив ся, то й не треба втікати — думає він собі і починає приставати. Аж тут нараз як щось не схопить його за ногу, як не вп'єть ся в тіло пазурами; а “вуйко” наздігнав тюленя і так кріпко пригорнув до своїх грудий, що тюлець лишень дух спустив. Та не все вдається ся вуйкови дістати тюленя так швидко. Польоване треває нераз дуже довго, але “вуйко” по більший частини таки добивається своєї цілі.

Дуже часто живляться медведі молодими тюленями, а захоплюють їх без великої праці. В тій цілі вишукують вони снігові печери, нори, в яких самиці тюленя ховають своїх молодих. Коли “бурмило” знайде таке місце, розпорпує сніг і поволи, без труду витягає молоді і пожирає. При тім трафляється нераз, що в той час прилізе самиця, ну а медвідь, як відомо, і старими не гордиться.

Так само штукою полює медвідь на рибу. Коли медвідь полює недалеко від устя якої ріки, що впадає до Ледового океану, то гонить рибу в усті і тут уже проковтує єї по кілька штук нараз.

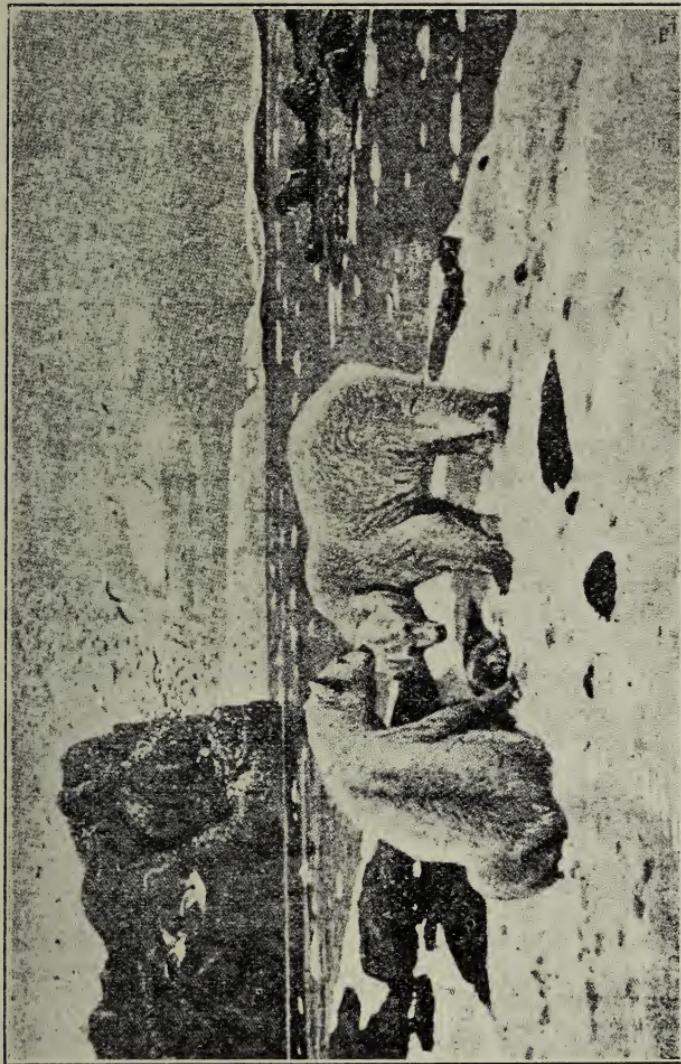
Дуже небезпечним ворогом медведя є чоловік. Люди, що подорожують по ледянім царствам, полюють на білих медведів задля мяса і теплої скіри. Їх стріляють або проколюють списом. Зимою білий медвідь нераз і сам наражається на небезпеку. Бродячи по кригах і снігових рівнинах, приближається нераз до зимової стоянки подорожників в надії, що найде там що, небудь до ідженя. Довша голодівка додає йому відваги; підкрадається до човнів, до зимовника і хапає все, що лишень підпаде йому під лапи та тікає зараз де-не будь за лід, щоби заспокоїти свій голод. Коли люди побачать медведя, випускають на него цілу сфору псів, а самі хапають за стрільби і пускають ся в погоню за звіром. Медвідь з початку уступає з честию. Але коли побачить, що утеча неможлива, пристає, підноситься на задні лапи, злісно кричить, відгризується від псів та хапає їх зубами, або копає ногами. Коли-ж його зранить куля, розячується ще гірше.

ше та зі злости і болю кидається на стрільця. От в такій хвилі білий медвід дуже небезпечний. Один неосторожний крок — і стрілець може найти ся під медведем; а як він тоді пічне мняті та грзти, то пиши: пропало...

Коли медвід дуже голодиний, то нападає на чоловіка навіть і тоді, як він навіть не думає його переслідувати. Нанзонови, про котрого я вже нераз загував, лучила ся ра зтака пригода: Він і його товариш, Йоганзен, по довгій і утомленій їзді по ледянім полям, опинилися в кінці над водою, через яку мусіли переплисти на каяках*), аби мож дістати ся на друге поле, яке лежало на другім боці каналу. В хвили, як вони приготовляли ся до відпливу, незамітно підійшов до них білий медвід та заховав ся за ледяною скалою, “Коли Йоганзен — так оповідає Нанцен — непідозріваючи лиха, вернув ся і похилив ся, щоби підняти мотузок від саний, в тій хвилі побачив звірюку, що причайла ся за скалою. Поки він пізнав, що се за соторінє, дістав такий сильний удар в ухо, що йому аж іскри посипали ся з очей і він упав горілиць на землю. Боронив ся, як міг, руками зловив звіра за горло і крикнув: “швидко стрільбу!” Я обернув ся і побачив медведя, який кинув ся на лежачого горілиця Йоганзена. Ледви діткнув ся я стрільби, що лежала при кермі на каяку, як каяк зчеховз у воду. Моя перша думка була: кинутися також у воду і видіставши ся на каяк, звідтам стріляти; але я швидко зрозумів, що се небезпечно, тож напружив всії свої сили, щоби витягнути каяк на лід, а рівночасно старав ся схопити стрільбу, яка лежала на нім. Глянути позад себе не було часу, аж нараз почув я, як Йоганзен почав спокійно говорити: “Скорше, скорше стріляй, а то буде за пізно!” Ох, як я потерпав... Тичасом медвід побачив пса і кинув ся на него. Швидше від близькавки схопив ся Йоганзен та відскочив на бік, а медвід так

*) Каяк — мале човно, яке можна зложити на сани

Звірі ледяного царства.
Серед снігів білі медведі, а по правій руці на кризі купка моржів.

у дарив пса, що той аж заскавулів. Йоганzen швидко підбіг до свого каяка, щоби вхопити свою стрільбу, яка там лежала... Накінець і мені удало ся досягнути кольбу стрільби. Не мож було тратити й хвилинки часу; медвідь забирає ся, кінчти рахунок з псом; але я впакував йому кулю в голову і він упав між нас мертвий. Йоганzen не потерпів майже нічого, хиба те, що медвідь здер йому з лиця трохи болота, так що та частина біліла ся як чистійша та ще й зранив його легко в руку . . . ”

Не тільки голод додає відваги медведеви. Ще сьміливійшим буває він тоді, як йому приходить ся забезпечити своїх молодих медведят перед ворогом. З цього приводу оповідають подорожні богато цікавих припадків. Ось одно таке оповіданє. Сфора псів напала на медведицю з її молодим. Мати пускала ся на втікача до моря; але, коли почула жалісні крики молодого медведяти, що не могло її наздогонити, сейчас завернула — йому на поміч. Взяла його в свої лапи і почала оборонювати від псів. Алеж пси не переставали нападати. Їх було з двайцять штук і кинули ся на медведицю — одні з переду, другі з заду — та дерли її безпощадно. Змучена, покрита ранами медведиця все охоронювала хоробро свого малого медведика, успокоювала його й гладила. Та тут на поміч псам надбігли стрільці з стрільбами. Роздало ся кілька вистрілів. Ранена медведиця упала на землю, але сейчас піднесла ся і кинула ся до медведяти. Бідна мати, зібравши всі свої сили, торкала свою дитину, цілуvala, гладила її, неначе хотіла додати їй відваги та піднести з місця і забрати з собою, але даром; єї дитина вже була мертвa. Протверезівшi однак, відкинула від себе псів і кинула ся на одного стрільця. Був би одержав добру научку, як би інші стрільці були не прийшли йому на поміч. Гріянули вистріли з кількох стрільб і медведиця упала трупом недалеко своєї дитини...

Моржі і тюлені.

В вітчині білого медведя є одно звір'я, з яким він неохотно вступає в бій, боячи ся, щоби сам не був побіджений. Сим звірем є — **морж** або **морс**.

Морж належить до звірят ссучих*). Самиця родить діти живими і кормить їх своїм молоком. Всею будовою своєго тіла принародив ся морж до життя в воді. Його тіло — то груба колода; голова кругла, пика з переду приплескана і прикрашена густими щітиноватими вусами; з уст звисають два величезні кливаки, кождий довгий на півтора або дві стопи. Кливаки — страшна зброя у моржа; ними боронить ся він від ворогів.

Набережні скали, пливучі криги і самітні, пусті острівці ледяного царства,—се улюблене місце проживання моржів. Тут відпочивають вони і гріють ся на сонці; при тім стараються все тримати ся громади, або цілого стада. В кождім стаді є провідник — він є найбільшим, найсильнішим і найгрізнішим зі всіх моржів у стаді. Такий провідник доходить нераз до двох або й більше сяжнів довжини. Він удержує порядок в стаді і стереже своїх товаришів в той час, як вони відпочивають. На случай небезпеки дає знак до утечі або до спільногого нападу на ворога. При стрічі з неприятелем провідник бореться найхоробрійше зі всіх і до послідних сил охороняє своїх товаришів зі стада.

Дикуни, що живуть ся на далекій півночі Європи, Азії і Америки, а також і подорожні, які відвідують ледяне царство, полюють на моржів і нищать їх в великім числі. Скіра, сало-тран, масло, кров, клеваки, все

*) Ссучими звірятами називаємо такі, котрих молоді ссуть молоко своїх матері, як пр. пес, кіт, кінь, корова і т. д. — Пр. пер.

те має велику ціну для дикунів, через те ѿ забивають вони моржів списами та гарпунами. Польоване на тих звірів не легке і не безпечне. Ранений морж кидається зі злостию на чоловіка, роздирає кліваками і ломить вимірену на него зборою. На землі він не такий страшний, тому, що тут дуже неповоротний; за те в воді стає дуже сьміливим. В воді він мов риба: знаменито плаває, поринає, кидається відважно на лодку, в якій сидять мисливі, хапає її переднimi лапами та старається вивернути в воду своїх проклятих ворогів, або змагає до того, щоб своїми кліваками пробити дно лодки. Так поводяться моржі одинцем; в товаристві других моржів вони ще з зухвалійшою яростю переслідують мисливих. Морякам нераз приходиться тікати перед стадом моржів і відбиватися від них то стрільбами, то топорами, то веслами або дручками. Бувало нераз так, що ціла армія моржів з кількох сот голов обступала зі всіх сторін човно, на якім находилося з десять до двайцять моряків. Піднявши голови до гори, кидалися моржі під командою свого провідника з риком на човно. Тікати не було куди, — а то моржі розбили би човно на дрібні куски і пораненим морякам прийшло би потрапити. Тому моряки ставали ладитися на приняті неприятеля. Кождий хапав в руки, що попало, одні за сокири, другі за списи, інші за гарпуни або і весла. Наставав страшний, розпучливий бій, бій на життя і смерть. Моржі, побачивши ранених товаришів і почувши їх крики з болю, не уступали, тільки зі ще більшою злостию кидалися на човно. Здавалося, що вже нічого не уратує моряків, але ось смерть моржа-проводника увільнила їх з біди. Коли моржі стратять в бою провідника, тоді, звичайно, уступають з поля бою...

Богато очевидців оповідає, що самиці моржів є дуже привязані до своїх дітей і що в хвилю поважної небезпеки охороняють їх з пожертвованем своєго власного життя. Для приміру наведу таке оповідання:

нє подорожного Геса: “Я — говорить Гес — забив маленького моржа, що відпочивав на березі моря в купі з цілим стадом старих моржів. В млі ока ціле стадо сковало ся під воду, та мати убитої дитини сей-час вернула і, не дивлячи ся на небезпеку, підійшла до неї. Видаючи жалібні стони, виповзла вона на беріг, біля самих моїх ніг, зближила ся до моєї жертви і почала попихати її до води. Я пробував єї застрілити, а навіть поранив її шротом, але мимо того вона все таки найшла силу притиснути до своїх грудий дитину і скотити ся в море...”

На скільки небезпечні моржі, на стільки спокійні тюлені.

Як морж так само й тюлень буває на землі не зручний і неповоротний, за-то в воді він паном. Передні його ноги то весла, а задні то подвійний рибячий хвіст. І цілим своїм виглядом подобає тюлень на рибу. Коротка, густа шерсть покриває його скіру, під скірою — груба верства товщу-трану, який помогає йому легко удержувати ся на воді. Не согірше послугується він своїми ногами, як риби плотьми і тому плаває знаменито і по воді і під водою яких п'ять або й більше хвиль, а щоби не стратити повітря, окремою скіркою наче повікою закриває вуха й ніс. Свою по-живу бере з води — там ловить риби, раки й слімаки. В воді пустує, бавить ся, а відпочивати виходить на беріг або ледяну кригу. На землі лежить супокійно, або пересувається з місця на місце, шукаючи для себе вигіднішого леговища. Съмішно дивити ся на те, як він лазить по землі — прямо як каліка. Стогне, фирмкає, помогає собі то переднimi, то заднimi ногами, то головою, але при тім потрафить видрапати ся на високу кригу і на стрімкий беріг, а трафити ся нагода — “то він не від того, щоби й побіchi”: піднесеться ся, напружить ся, зігнеться в двоє і скочить кілька разів, а потім знова скочить ся увесь, набере сил і знов поскочить кілька разів. Та се вже не розривка, а правдива мука.

Особливо цікаві у тюленів родинні відносини. В пору женихання тюлені вилазять на довший час на берег, а при тім кождий сильний і рослий самець забирає собі по кілька самиць.

Як відбувається се, оповідає англійський подорожний, Джоель Аллен, який добре освідомлений з родинними порядками й звичаями у тюленів. Він розповідає ось таке:

При кінці мая або на початку червня усталюється в ледянім царстві літна погода. В ту пору цілі товти тюленів-самців виходять на берег і вибирають собі відповідні леговища. Самиць нема, вони прийдуть аж пізніше, за яких два або три тижні, коли вже самці приведуть все до порядку. Вони мусять передовсім вибороти собі місця; кождий самець хоче устроїтися як найліпше, а головно, найближче моря, щоби в час побачити самиці, вийти їм на стрічу і забрати їх під свою опіку. Самці, що появляють ся перші, забирають надбережну лінню. Кождий з них має своє місце, велике на яких десять пятнайцять квадратових стіп. Та се не штука заняти місце, треба ще вміти і мати силу його задержати. А се вже трудніше. За першою партією самців, які вже заняли місця на березі, появляється друга, яка також хоче занести місце з краю. Ось і розпочинається тепер розпучлива боротьба о місця. Саці бують ся не на жите, а на смерть — довго, розпучливо, жорстоко. закинувши голову до гори, розтворивши пашу та видаючи боєві крики, суперники кидають ся один на другого, ревуть, свистять, корчать ся, надувають ся зі злоби і один другому завдає тяжкі удари зубами. Бій кінчиться тим, що побідник займає перше місце, а побідженій усувається ся подальше. Та ледви тюлені по стрічі успокоїлися, аж тут нова партія воїнів. Знова підносяться ся боєві крики, знов завзята кровава боротьба. Вона повтаряється так довго, поки більшість самців не зайде відповідних місць. При тім де-котрі самці проявляють продивну упертість і силу. “Я — говорить наш

подорожний — замітив одного старого самця, який зараз на початку заняв місце при воді; він вийшов витязем що найменьше з п'ятьдесяти або шістьдесяти розпучливих борб з ріжними тюленями, які завидували йому його місця, а коли скінчив ся час боїв, я побачив його покритого ранами, шрамами, обідраного й окровавленого, з вибитим оком, але хоробро обороняючого свою сім'ю, яка складала ся з 15 — 20 самиць, що крутили ся на тім місці, яке він бажав був удержані з самого початку.

Наконець, біля берега показують ся самиці. Самці, що стоять в першім ряді, ідуть їм на стрічку; спершу витають їх і примилюють ся до своїх будучих подруг, а опісля в доволі грубий спосіб і безцеремонно гонять їх на беріг. При тім кождий самець старається забрати в своє леговище як найбільше самиць. Самці, які лежать висше, уважно слідять за тим, що діється ся перед ними. Первісний самець потребує лише зівнути, то зараз з усіх боків злітають ся сусіди і стараються перетягнути самиці в свої леговища. І знов починається очайдушна боротьба. Нещасну самицю поштуркують зі всіх боків, а бій кінчується звичайно тим, що найсильніший самець хапає єї за гриву, як кітка коте, піднімає понад голову і переносить до себе... Такі переношування відбуваються на кождім місці, які позанимали тюлені, так довго, поки більша частина самців не заведе собі сім'ї.

Кождий самець в своїй сім'ї — повновласний пан. З своїми жінками поводиться він, як з невільницями; але треба йому віддати справедливість, що охороняє свою сім'ю всіми своїми силами; не спить, не їсть, ні на хвилю не покидає посілости і пильно слідить за тим, щоби ніхто не поштуркував, не обсуджував його подруг. “Я — говорить Джоель Аллен, — не раз пробував прогнати самця, тоді, як вони вже успокоєні заняли свої місця, але се мені не вдавало ся майже ніколи. Я кидав в них камінєм, кричав стукав, як лиши міг. Раз забаг я таки конче випробувати його хороб-

рість і підійшов близько до одного самця та почав обсипувати його з своєї дубельтівки гірчицею й піском. Не дивлячися ані на гук, ані на запах пороху, ні на біль, поведене тюленя не змінилося; він кидався; то на право то на ліво, лапав самиці, які по кождім вистрілі хотіли утіти і наганяють їх на попередні місця. Потім витягнувся, як був довгий, глядів мені просто в очі, а при тім немилосердно ревів і плював. Самиці його швидко порозбігалися, але він не думав зреши ся своєї влади, та від часу до часу при помочі скоку кидався в мою сторону, виплювував свою злість і назад вертав на своє місце. Не було можна зігнати його з того місця; він, як видно, твердо рішився задержати се місце при собі, або умерти"....

Не дивлячися на таку відвагу, тюлень мимо того є звірем спокійним і покірним, а відношено до чоловіка безборонним. Люди вбивають тюленів не тисячами, а десятками тисячів. Польоване на тюленів — се дуже звірське і варварське польовання, радше дика нелюдська різня та мордовання, чим справдішне польовання. Мисливі кажуть, що на тюленів не варта тратити пороху і куль: вони забивають їх списами і довбеньками.

Дикі люди, що живуть в тих краях вічного снігу і безмежної студені, убивають тюленів тому, що іншої добичі їм не легко дістати. Вони кормляться їх мясом, товщу уживають на съвітло і опал, а зі скір шиють собі одежду і будують шатри. Люди цивілізованих країв торгують їх товщем і скірою.

Щоби мати поняття, кілько тюленів убивають люди щорічно, наведу такий факт: 1875 року привезло кілька торговельних кораблів майже **сорок сім тисяч** тюленів. За товщі і за скіру тих тюленів взяли вони більше як **півтора міліона корон**.

VI.

Іньші звірі ледяного царства.

Кождий, хто хоч трохи пробув в царстві ледів, розповідає, що там є дуже богато лисів. Однак ті лиси не подібні до тих, які живуть в наших краях. Вони передовсім меньші від наших, а до того й шерсть їх інакша. В літі має їх шерсть брунатну барву, або брудно-сіру, а в зимі є цілком біла або синява.

Годі казати, що лисам живеться на півночі весело. В літі то ще якось їм іде, поживи є доста. Літом полюють вони на лемінчи (маленькі звірятка завбільшки доброї миши), заяці і ріжні птиці; але зима, се для них — “великий піст”. Птиці повідлітали в теплі краї, лемінги, позбиравши ся в громади, також повандрували на півднє, в надії, що найдуть там відповідну для себе поживу, заяці також зникли; холодне царство — словом — опустіло. Бідні лиси — голодні, похуділі бігають по сніжних полях та ледяних краях, жалісно виють, збирають відпадки зі столу медведя, жадно вітрять в воздух, заглядають в проруби, з яких час від часу висуваються тюлені, але не відважують ся підійти близше, бо чують, що їм не рівняти ся з тюленями. Так тягнуться дні за днями, а поживи — як нема, так нема. З біди стають вони влізливими і съміливішими. Підходять близько до кораблів подорожніх або до жилищ диких людей і стараються схопити все, що лиш вдасться: засоби поживи, звірячі скіри, одежду, обув'я, упряж від саний і т. д.

‘Псоти північних лисів — говорить один подорожний — перевищають навіть хитрість малп; в наші житла підкрадали ся вони днем, ночию і крали мішки, чоботи, панчохи — все, включно до ножів і палиць. Мясо з бочок вибирали вони так хитро, що ми навіть не догадувалися про того. Коли лучалося, що ми мусіли яку звірину патрошити на дворі, то лиси часто виривали з наших рук провізію, за що ми їх сейчас у-

бивали ножем. Де-би ми не сховали дичину, як-би ми не привалили се місце каміннями, лиси все винайшли і спільними силами розвалювали наш сховок. Ми пробували класти мясо на стовпи, але хитрі звірят або підкупували їх з долу, або як коти, видрапували ся на них, досягали верха та зідали всю поживу. Вночі, коли ми спали, лиси стягали з нас скіру звірят, якими вкривалися, та шапки й рукавиці. Се остаточно так нам надоїло,, що ми в кінці постановили їх убивати, чим попало. Наставляли їм кусок волового мяса і коли вони прибігали до нас, забивали їх сокирою, яку держали готову в другій руці. Часом знова ставали біля вбитого тюленя та удавали, що не бачимо, як вони підходять а коли вони забирали ся до їди, ми убивали їх палками. За весь той час, як я там був, я сам своєю рукою убив їх не богато, лишень двіста штук.

Як вже висше сказано, полярний, се значить, північний лис має подвійну одежду: на літо — иньшу, а на зиму — иньшу. Зимове убране є біле, як барва тих місць,, де йому приходить ся вести своє жите. Чи треба додавати, що **біле футро** віддає лисови велику прислугу? Бігаючи цілими днями по снігу і поміж білими кригами, лис може стати ся непомітний в таких випадках, в яких йому сього потреба.

Припустім, що білий лис старається сховати ся перед мисливим, який його переслідує. Лис потребує лишень простягнути ся на снігу, або притулити ся деннебудь до криги, а мисливий перейде на кілька кроків біля него і не запримітить його. Коли ж сам лис побачить десь добич, то і тут помогає йому його біле футерко: на білім, біле трудно розпізнати: тому лис може не замітно підкрасти ся до своєї добичі і зловити єї.

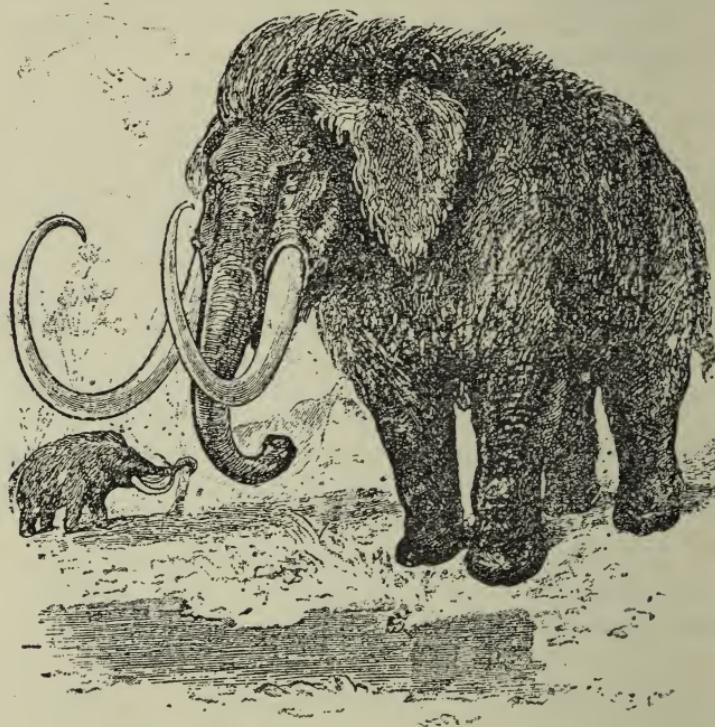
На сніжних рівнинах північної Америки і Азії живуть ще й другі звірят, яких барви кожі згоджуються з барвою окружения. Там можете побачити і стадо **білих куропатів**, або нечайно переляканого **білого за-**

яця; там живуть білі сови, білі соколи і білі посьмі-
тихи. Всі ті мешканці зимніх країв дуже користують
ся своєю білосніжною одяжою; одні тому, щоби не-
замітно підкрести ся до своєї добичі, а другі гому,
щоби скрити ся перед ворогом. Ясно, що, коли бар-
ви, звірини є подібні до барви окруження, тоді воно
одні **охороняє**, а другим **помагає** до ловленя добичі;
от тому така барва називається в науці, **барвою о-
хороняючою** або **спомагаючою...**

Та вертаймо до мешканців ледяного царства. В 1770 р. росийський купець, Ляхов відкрив на півнич-
них берегах Сибіру громадку островів, які називав **Костистими островами.** Річ мала ся так: В землі тих
островів, під снігом і ледом, найдено множество ко-
стей якихось звірів. Тут були й кости ніг і величезні
черепи, подібні до диких диків-бізонів і кістяні ро-
ги, такі як у носорогів і дивовижні зуби, які нагаду-
ють клеваки слонів, лишењь о много більші, чим у тих
остатніх. Все те наводило на думку, що там дуже дав-
но, може бути много віків тому назад, жили такі чуд-
ні звірята, які подобали на слона, але були більші
від него. З часом та думка показала ся зовсім прав-
дивою, а се стало ся ось так:

В р. 1799 один тунгуський рибак, що занимав ся
ловлею риб на березі Ледового океану, побачив, що
біля устя ріки Лєни находитися велика ледяна бри-
ла, яка своєю формою відріжнювалася від других
брил. Тунгуз оглянув пильно брилу і не найшовши
нічого надзвичайного, повернув назад до свого за-
няття. В два роки пізнійше ловив він рибу знов в тім
самім місці, біля тої дивовижної брили. Тепер замі-
тив він, що з брили вистає якийсь кливак та спина
якогось чудовища. Але й сим разом Тунгуз не при-
писував своїй нахідці великого значіння. Минуло ще
три роки. Рибак ще раз вернувся до ледяної брили.
Але її вже не було, лід стопився, а на його місці
лежав на землі величезний звір. Головою подобав

він на слона, але вона була дуже велика. З рота стирчали два величезні, до гори скручені кливаки, довгі на кілька метрів. Ціле тіло було покрите чорною щітиною і шерстистою брунатної краски. На шиї красувала ся довга грива. Зъвір був — розуміється —

Мамут.

мертвий. Бог знає, кілько віків прийшло ся йому лежати під снігом; але він виглядав так, якби що його перед кількома днями загинув; сніги і морози задержали його в свіжості до того часу. Се діяло ся в 1804 р., а два роки пізніше, один російський учений, який перебував тоді в Якутську, довідав ся від

тамошніх мешканців, що при устю Лєни лежить якийсь невідомий доси звір, тож вибрав ся там, щоби подивити ся на него. Звір лежав на своїому місци, але був вже значно надпсований, мясо то по-псувало ся на повітря, то було пороздиране білими медведями й лисами, а скіра, шерсть і щітина місцями цілковито сповзли, впрочім скелет (кістяк) був цілий і не нарушений. Кістяк сей повезли в Петербург, де він і досі стоїть в музею Академії наук. Сорок літ тому назад на берегах ріки Єнисею в Сибіри знова найшли другого такого мамута — так називається ся сей звір, що належить до ссавців і є близьким родичем слона*). Тепер нігде в съвіті нема вже живих мамутів, але як видно, був час, коли вони жили в тих краях, де тепер царює лише сніг і нестерпні морози. Впрочім в царстві ледів і тепер живуть такі великані, в порівнанні з котрими мамут — нічо. Маю тут на думці китів...

VII.

Фрітйоф Нанзен.

Не легко обізнали ся люди з царством ледів. Багато труду, біди і мук мусіли витерпіти відважні подорожні, які пускали ся в невідомий строгий край, щоби його піznати: одні з них пропали на віки в краю снігів і нестерпної стужі; другі по довгих борбах, вертали щасливо назад та оповідали про все те, що бачили в царстві ледів. До числа таких щасливців, які в гаразді вернулися домів, належить і славний на весь съвіт, норвежський подорожний, Фрітйоф Нанзен. Він звидів найдальші країни ледяного цар-

*) Такого самого мамута знайшли в 1907 р. в Старуні біля Надвірної в Галичині, в кopalини земного воску.

ства, був там, де ще жадна людська нога не станула і вернув назад. Про него й хочу тут де-що розповісти.

На півночі Європи є великий півостров, що зветься Скандинавія. На тім півострові є дві держави — Швеція й Норвегія. Норвежці, се народ славний здавна зі своєї відваги і неустрошимості в мореплавстві. Нанзен ще більше підніс ту славу. Ще в ранній молодості відбув він подорож по Ледовім Океані на торговельнім човні, а в 1888 році, коли мав 24 літ, вибрав ся на остров Гренляндию і більшу частину того острова перейшов на снігових лижвах*). Любов до подорожі що-раз більше розлалювала ся в його грудях. Думка, щоб дістати ся на далеку північ — там, де ще ні один чоловік не то що не ставив ногою, але навіть і оком не зиркнув, прямо перестідувала його. Але в який спосіб дістати ся на північний бігун, в сам осередок царства ледів та роздерги перед людськими отима ту занавісу, яка його залягає? Як там дістати ся? Шляхи невідомі. Всі подорожні, що хотіли дістати ся на бігун, потерпіли невдачу і не пройшовши й половини дороги, мусіли завертати назад, а хто був съміливий, хто конче хотів збегнути тайну ледяного царства, той . . . погибав без вісти. Леди, безконечні, непобідимі леди — ось головна перешкода для тих, хто хотів дійти до бігуна. Як перемочи ті леди? Як бороти ся з ними? Чи-ж се не божевіле йти на певну смерть? Все те дуже добре знав Нанзен; все те передумав він з тисячу разів, але мимо того не покинув своєї думки. Міркував він собі цілком особливо як лишень міг рахувати Нанзен, знаменитий знаток Ледового океану.

* Снігові лижви “скі” — се довгі санки, які люди привязують собі під черевики та сунуть ними по снігах, підпираючи ся при тім держелом.

Нанзен знов, що до східних берегів Гренландії припливали нераз цілі пні й поодинокі галузі шпилькових дерев, які ростуть на Сибірі. Він питався, яким способом дістають ся ті пні до берегів Гренландії?

Фрітйоф Нанзен.

Нанзен міркував собі так: великі сибірські ріки, як Єнісей і Лена, приносили на своїх філях дерево з внутрі краю на Ледовий океан. Тут натрафляли ті

пнї на криги, а вони пливучи по океані,, приносили їх до берегів Гренляндії. З того вивів Нанзен такий висновок, що вода в Ледовім океані, почавши від Ново-Сибірських островів пливе широкою струєю на північ, потім, по всякій віроятності перепливає бігун і діставши ся так на другий бік земської кулі, плине знов на півднє — до берегів Гренляндії. Одна обставина ще більше додала Нанзенови віри в се припущене його. Ось в 1881 р. в Ледовім океані далеко на півночі пішов на дно корабель “Жанета”, а в три роки пізніше, нашли усякі предмети з того корабля біля берегів Гренляндії. “Жанета” пішла на дно між ледами, що лежали на північ Ново-Сибірських островів. Знова можно було спітати ся, як дістали ся ті предмети до берегів Гренляндії? Нанзен і тут відповів собі, що вони приплили так само, як пнї сибірських дрів.

І так по думці Нанзена, в Ледовім океані, де небудь між бігуном, а Землею Франц Йосифа (так називається ся один острів на Ледовім океані, відкритий австрійським дослідником ледяних країв, В. Падером), перепливає струя, яка починається при сибірських берегах і доходить до східного берега Гренляндії. Говорячи іншими словами, треба пропустити, що леди, які повстають біля сибірських берегів, пливуть, на північ, перепливають недалеко від бігуна — а може і через самий бігун — завертують на півднє і приходять до берегів Гренляндії. От тими-то ледами думав покористувати ся Нанзен. “Другі подорожні — говорив він — бороли ся з ледами; леди не пускали їх вперед, а я возьму пливучий лід собі за помічника. Заплину кораблем на те місце Ледового океану, де починається морська струя, що плине на північ; там застрягне мій корабель в ледах та разом з ними поплине з початку в сторону бігуна а потім в сторону Гренляндії; з від-

там вже не трудно буде мені вернути ся назад до Норвегії”.

Коли Нанзен подав до публичної відомості, що хоче їхати до північного бігуна і подрібно описав свій плян, більша часть учених і бувалих подорожників віднесла ся до того недовірчivo. Одні насьміхалися з Нанзена і називали його пустою головою, або просто “безумцем”, другі тревожно і недовірчivo похитували головами. Але знаменитий подорожник рішив ся, щоб там не було, таки поставити на своїм і діпняти задуманої цілі. Потреба було лишень грошей, багато грошей, щоби збудувати корабель і заохотити його на довгу та небезпечну плавбу. Гроші, як і треба було надіяти ся, знайшлися. Тодішній король Швеції й Норвегії, Оскар II, уважав за відповідне піддержання плян Нанзена. Підпомогли його й деякі наукні товариства і де-хто з приватних людей. Швидко зібрано більше як п'ятьсот тисяч корон і Нанзен почав поволі лагодити ся в дорогу. Першим ділом його було збудувати відповідний корабель. Найліпші майстри Норвегії взялися за се діло. Пароплав збудовано з сильного дубового дерева, в середині стіни вибито корком, повстюю (фільцом) і кількома верстзами цирати — все те на те, щоби в нім було тепло. Сама форма корабля була так зроблена, щоби в разі потреби міг він, як той угор вислизнути ся з занадто сильних обіймів леду. Наконець корабель був готовий. Його о хрестили іменем “Фрам”, що значить по нашему “Вперед!” Тепер треба було заняти ся всім, чого було треба до довгого пливання та треба було найти товаришів. Охотників знайшло ся дуже багато, та Нанзен вибрал собі всего дванайцять люда. Всі вони були Норвежцями — народ здоровий, енергічний, підприємчий. Один з поміж них, Свердруп був старим при-

ятелем Нанзена; з ним відбув вже був Нанзен свою подорож по Греяндиї. Почали ся послідні приготовлення. На “Фрам” звезено домашні прибори, всякі гospодарські знаряди, харчові припаси, теплу одежду, зброю, сокири, пили, малі човна, слюсарські й ковальські інструменти а також книжки і всякі можливі інструменти для наукових дослідів і занять. Все було готово. Настав день відїзду.

“Се було в 1893 р. в день Івана Купала — так починає Нанзен своє оповідання. — Ми мусіли невідомично вийхати, і пращали ся з своїми рідними. На дворі було хмарно і мрачно. Двері замкнулися за мною і я вийшовши з дому, пустив ся через сад в напрямі морського берега, де очікувало на мене мале човно з “Фрама”. Я покидав все, що було мені дороге на сім сьвіті. Що очікує мене? Кілько літ мине, поки я зможу назад вернутися. Щоби я не дав в ту хвилю тепер, коби лише можна було не їхати! Там на горі сиділа в вікні маленька моя донечка і плакала, закривши лиць долонями. Щаслива дитино! Ти ще не знаєш, що то жите, як воно дивно уложене і змінчиве.

Нетерпеливо стойть “Фрам” в заливі, шипить і жде знаку, щоби зняти ся з місця. Палуба його повна гостей, які прийшли сказати своє послідне “пращай” Ось вони вже й сходять з корабля . . . Котвицю піднято . . . “Фрам” переходить поволі в рух і описує кружало по заливі. Набережні улиці і площи чорні від безчисленної товпи народу. Над їх головами мигтає в повітря хусточки, капелюхи . . . ”

Всі кричать “ура”, всі бажають Нанзенові і його товаришам, щасливої дороги та здорового повороту. І “Фрам” поплив здовж північних берегів Норвегії. По дорозі приставав він в деяких заливах і всюда місцеве населене уладжуvalо Нанзенові і його товаришам святочні овациї. Музика греміла, гуділи

арматні вистріли та розливали ся пращальні пісні, а “Фрам” відпливає все дальнє і дальнє. 18. липня він покинув Верде. Тут в послідне попрощалися наші подорожні з своєю вітчиною. Се була тяжка, болюча хвиля. Але... взявши за діло — не говори вже, що не хочеш ...

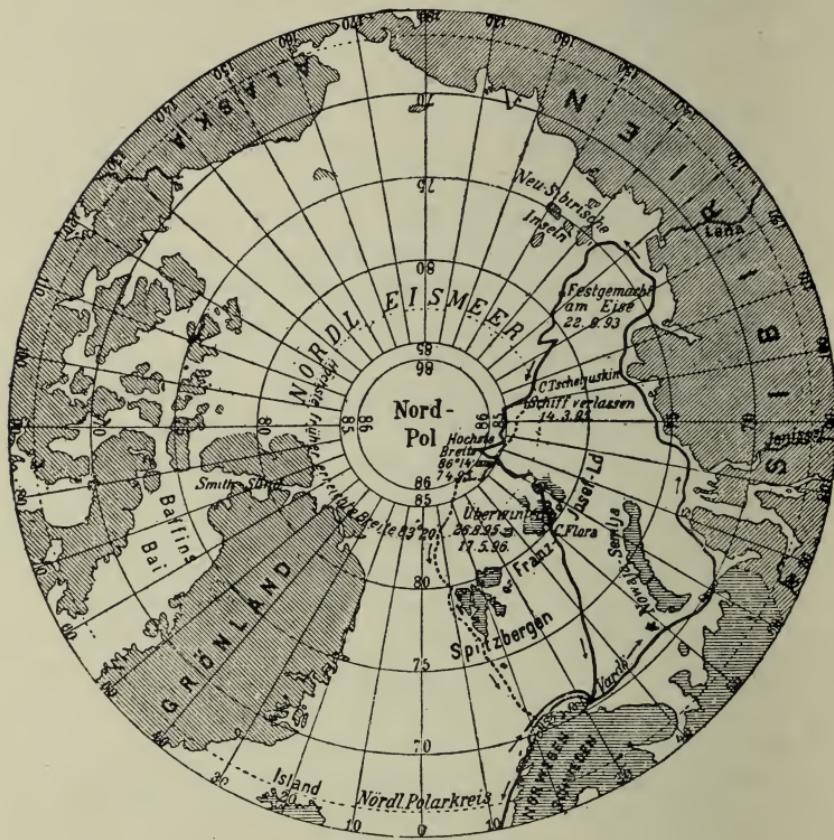
VIII.

Дві зими серед ледів.

На вітверті морю плив “Фрам” в напрямі острова “Новая Земля”. Нараз налягла густа мрака. Вона тривала кілька діб. Коли мрака упала, увиділи подорожні величезні ледяні криги. Се занепокоїло їх: вони не сподівалися так швидко зустріти ся з ледами. Та не було в чім вибирати; прийшлося ви пробувати силу і звинність “Фрама”. На палубі було чути слова команди капітана: “Держи на право! ... Держись на ліво! ... Прямуй просто! ... В ліво! ...” “Фрам” наче змія, звивався поміж кригами, вертівся і прочищував діру, а де лід не так легко хотів уступити, “Фрам” налітав на него стрілою, розбивав криги, розрізував їх носом і гордо плив далі. Швидко причалив він до російського берега, біля осади Хабарово. Тут чекали, призначенні для Нанзена, пси Самоїдів, які він хотів взяти з собою на службу, як би йому прийшлося покидати корабель і на санях їхати на північ. Псів було 34 штук. Всі вони були расові, сильні, одні з довгою, білою, як сніг шерстистою, другі короткошерсті з видимою подібністю до величезних лисів. Забравши псів, “Фрам” знову пустився в дальшу путь. Він майже весь час держався біля берега, тому, бо подальше повне море було покрите безконечними ледами. Так минув липень і серпень. На початку вересня “Фрам” опливнув півостров Таймир і прямував до Ново-Сибірських островів.

В перші дні плавання біля цих островів море було вільне від леду і наші подорожні почували себе ду-

же вдоволеними. “Тепло . . . звізди . . . можна подумати, що находиш ся на полудні!” Так писав в своїм дневнику Нанцен дні 19. вересня, але на другий день писав вже цілком що іншого: “Всі мрії розвіялися! Як раз в той час, коли я рано в 11. годині си-

Нанценова дорога.

(Напрямок дороги “Фрама” показує чорна лінія, що починається ся від місцевости Верде.)

дів у себе в каюті і роздумував, почув я нараз сильний удар і сейчас вискочив на палубу. Перед нами на далекім просторі лежав та съвітив ся в мраці збитий

лід". Здавало ся, що вся та маса леду повстала в мліока.

Знов лід! І то вже на довгі місяці. Дні ставали все коротші й коротші. Наступала томляча, зимова ніч. Мороз кріпшав, лід наростав, падав густий сніг. Треба було думати про перезимоване. "Фрам" заняв найвигіднійшу позицію посеред ледів, яку лише міг. Швидко обросли його леди зі всіх боків. Він стояв твердо, наче вмурсаний. Подорожні розібрали парову машину, поставили на палубі вітрак, щоби мож було при помочи вітру сувітити електрикою, уладили столярню і кузню, убрали по зимовому свої каюти*) і зажили роботячим житем, очікуючи щасливіших днів, коли їм знова прийде ся плисти по морю відкритому, вільному від ледів. Роботи було доволі. Один працював в кузни, другий в столярні, третій пильнував вітрака, четвертий був занятий в кухні, приготовляючи для своїх товаришів снідання, обіди та вечері. Багато часу йшло на ріжні наукові праці. Сам Нанзен, капітан Свердrup, лікар Блесін, Ганzen, та й всі другі товариші проводили нераз цілі години на наукових дослідах. Вони міряли грубість леду і глубину моря, яка місцями доходила до 4,000 метрів, ловили ріжні звірят і придивлялися до способу їх життя, слідили за небесними тілами, збирали рідкі роди каміння й ростин, слідили за тим, в яку сторону тече вода під ледом, куда і звідки віють вітри, якої вони сили і скорости, як повстають мраки і облаки, як творить ся і наростає лід, якої величини бувають ледяні гори і т. д. Так ішли дні за днями, тихо, супокійно, одноманітно. А "Фрам", відданий на волю криг і вітрів, то посував ся поволі на північ, то повертає трохи назад. З початку Нанзен і всі його товариші не могли рішити, чи оправда-

*) Комнати на кораблі.

ний був їх рахунок, чи ні. Але швидко стало для всіх ясним, що “Фрам” в самій річи пливе разом з ледом на північ; правда, порушається він страшно тихо, неправильно, завертає то на право, то на ліво, то назад, але все таки йде вперед. Не даром-же його назвали “Фрамом”. І яке то вдоволене йти до задуманої цілі без особистих трудів, не зазнаючи ні біди, ні нужди! А яка тяжка була дорога других таких самих съмільчаків, які стреміли до бігуна. Вони терпіли морози, слабували на шкорбут*), голодували не знали ні відпочинку, ні забави. Коли Нанзен все те згадував, йому самому ставало стидно. І в самій річи Він і його товариші мали на “Фрамі” всякі можливі вигоди і розривки. Харчів мали подостатком; піноміщене вигідне, тепле. Всі були здорові й веселі. Напрацювавши ся доволі, сходили ся до одної великої кімнати, читали книжки, оглядали образки, розмовляли, оповідали собі забавні пригоди, грали на фігармонії, съпівали, грали в карти, стріляли до ціли, робили перегони, видавали часопись. Навіть не хочеться вірити, щоби можна жити так на далекій півночі, в цартсві ледів, посеред завійних снігів, при сильних тріскучих морозах, які нераз доходили до —50 степенів. Час від часу робили наші подорожні прогулочки по леді, полювали на лисів і біліх медведів, любувалися красою природи, — небом, звіздами, північним сяєвом. “Неначе величезна купула, простирається ся небо, синє на верха, понизше зеленковате, а ще низше лілейно-фіялкове. Понад ледовою рівниною простягається темна тінь. На синім зводі іскрять ся спокійно, як все, зорі наче приятелі,

*) Шкорбут — страшна пощесьть, на яку западають люди особливо на півночі від голоду й поганого харчу. Від сеї слабости чоловік живцем гніє, починаючи від устної ями.

що не зміняють ся ніколи. На полудневій стороні видно великий червоно-золотистий місяць, обведений золотим облаком і маленькі хмарочки, озолочені берегами, що пливуть по синім, небеснім океані”...

Одна лишень річ непокоїть подорожників. Деколи лід з такою силою натискає на “Фрама”, що спокійна хата подорожників готова не віддергати так величезного напору, здається ся, що вона розтріскається, поломить ся і на віки заліде в морську безодню. Але... ні! “Фрам” сильний: він віддергить, він побідить в борбі з ледами! Так думає Нанзен, так думают і всі його товариши. А все таки часами буває страшно! “Коли починається сильний натиск леду, — говорить Нанзен — то здається ся, що нема нічого на поверхні землі, що могло би не подати ся під тим напором, щоби не ворохнуло ся, не задржало. З початку чути шум, подібний до грохоту, неначе де вдалі великої пустині земля затрясла ся; грохот приходить все близше і близше і безмовний ледовий сьвіт промавляє громом; величні природи збудилися до борби. Лід тріскає вів сіх напрямах, починає підніматися в гору . . . ще хвилька і видець стоїть посеред страшної битви. Все реве і тріщить кругом і чуєш, як дрожить і тримтися лід під ногами, повітре наповнене страшними звуками. В пів сумерку можна пізнати, як піднимаються величезні брили, що підступають все близше і близше. Можна видіти, як криги, завгрубшки на півтора або і два метри, ломляться; підскакують одна на другу, неначе мячі. Цілій сей рух приближується, так, що видець повинен тікати, коли не хоче, щоби по нім слід загинув.. Гремить і грохоче зі всіх сторін, неначе летить величезний водопад; тріск і грохот роздаються, що хвилі так сильно, що заглушили би і арматні вистріли. Та ось все кругом починає стихати, грохот слабне і

мало-по-мало десь губить ся в віддали". Ось вам опис явища, яке дуже часто лучається в ледянім царстві. Нанзен дуже жалував, що не взяв з собою

“Фрам” між кригами.

фонографу, щоби схопити ті звуки і принести їх в освічені краї.

З початку, поки-ще наші подорожні не привикли до того явища, вони дуже боялися за “Фрама”, та потім вже перестали лякати ся ледів. Подивіть ся, як супокійно описує Наназен, боротьбу “Фрама” з ледом. “Лід неспокійний — пише він, — в часі дня повторив ся його напір. Він починається тихим треском і якимсь дивним стоном в стінах корабля. Потім звуки ростуть; але все чути якийсь заводячий та стогнутий тон, то знов щось починає гуркотіти і скрипіти, потім щось затріщить і корабель починає піднимати ся. Шум росте все більше і більше, корабель дрожить, трясеться, підскакує або поволі підноситься в гору. О, як приємно сидіти і слухати сей шум і в той час почувати, що наш “Фрам” сильний, та що багато інших кораблів криги були би вже давно роздавили. Лід тисне на стіни корабля, криги ломляться, перевертаються, роздроблюються під тяжким непереможеним напором, а ми лежимо, як в ліжку. Ось шум починає стихати, корабель знову опускається в своє попереднє ложе і знову настаєтишина”.

Минула зима. Настало літо. “Фрам” скинув з себе ледяний панцир. Сонце ярко сьвітило на небі. Лід місцями стопився, але море все ще не було свободнє. Все йшло, як перед тим. Жадних особливих випадків не було. Час минав одноманітно, скучно. “Фрам” поволі посувався з ледом дальше. Се був вже 1894 рік. Нанзен і його товариші скучали від бездільності. Їм хотілося борби, хотілося ся, щоби чим скоріше дістати ся до задуманої цілі. Але леди — прокляті, немилосердні леди — не пускали в дорогу. Прийшла і друга осінь, а за нею й друга зима. Але вони не принесли для подорожників нічого нового. Ті самі клопоти, ті самі заняття, ті самі картини природи. Хотьби яке нещастство, небезпека, або що! “Вести жите, повне

борби, легко — говорив він — але тут нема ані бурі, ані боротьби. Я хочу боротьби, я хочу розвинут і свої сили і промостити собі дорогу в перед. Отсе жите. Але що мені з сили, коли нема до чого примінити її. Ми посуваемо ся то в перед, то на зад, а тепер вже два місяці стоїмо на однім місці". Посоловінні й товариши Нанзена. Все, що було інтересного, вони вже переповіли один другому; все, про що хотіли говорити, перебалакано. Кождий мовчав і понуро робив своє діло. Не чути було вже шутливих оповідань, веселих розмов, ані суперечок. У кождого на умі лише одна думка: чи довго ще прийде ся ім сидіти в ледах і чекати, поки "Фрамови" несхочеться приплисти до бігуну? Та й надія на пливучий лід не така-то велика! Кождого дня стає ясніше, що "Фрам" іде не прямо на бігун, а завертає від него нега на ліво, на захід. Чи Нанзен часом не помилився? Так він не збагнув всеї правди! В Ледовім океані справді пливе струя від Ново-Сибірських островів на північ. Але вона, очевидно, не плине через бігун і навіть не так близько него, а досить на полуднє. Ось чому "Фрам" завертав все на ліво. Правда, він зайшов в царство ледів так далеко, як ще не вдало ся зайти ні одному кораблю, але до бігуна йому, як видно, не дістати ся. Що-ж робити? — думав Нанзен. Зречи ся всіх живлених мрій? Вертати назад, не зробивши того, що хотів зробити? Ні, сему не буде. І в голові Нанзена повстає нова думка.

Якось (28 серпня 1894 р.) зайшов був до Нанзена Петерзен — він повнів на корабли службу кухаря — і поговоривши з ним в якійсь справі, додав, що тої ночі снів ся йому дивний сон. Який? — спітав його Нанзен.

Річ мала ся так — відповів Петерзен. — Я видів в сні, що Нанзен з чотирома людьми вибирається пішки по леді до бігуна. Тоді став я просити, щоби

і мене взяли. Та ви сказали, що вам до тої подорожі не треба жадного кухаря. Мені се видало ся дуже страшним: їсти в тій подорожі ви таки будете хотіли. Мені здавало ся, що ви розпорядили, аби корабель стрінув вас на другім місці; в кождім разі ви не хотіли вертати ся сюди і думали піти в якесь інше місце. Дивно, чого тільки лоловік в сні не побачить! —Може бути, ваш сон, Петерзен, се не зовсім нісеніт ниця; дуже можливе, що ми виберемо ся в ту дору; але коли воно так станеть ся, то певно вже не вернемо до “Фрама”.

Так відповів Нанзен і дійсно рішив ся покинути “Фрам” та піти з ким небудь з товаришів до бігуна; минуло однак майже сім місяців від тої розмови, поки Нанзен виконав свій намір. Він не раз і не два довго нараджував ся з своїм другом Свердупом, поїхжено, обдумував свій новий план і постепенно приготовлював ся до небезпечної подорожі.

Намір Нанзена був такий: “Фрам” був віддалений від бігуна о 700 кільометрів. Коли-би на день пройти 15 км., то ціла дорога тревала би 50 днів. Так само 50 днів вистарчить, щоби прийти на остров Шпіцберген або землю Франц-Йосифа. З тих островів вже не важко буде дістати ся до дому чи то на торговельнім чи рибацькім кораблям. Треба взяти з собою легкі сани, такі-ж човна, небогато клунків — теплу одежду, харчів на 100 днів, стрільби і необхідні наукові прилади. Не треба також дуже журити ся про харчі на поворот; на островах літом живе чимало птиць, лисів і медведів — ними можна буде прохарчувати ся. Чи добре думав Нанзен, чи ні — побачимо се опісля. Та для Нанзена і його товаришів ті рахунки видавали ся дуже влучними і тому порішено, що коли настане весна, Нанзен покине “Фрам” і піде до бігуна. За товариша вибрав собі Йоганзена,

наймолодшого зі всіх товаришів, який мав всего 28 літ, але відзначав ся добрим здоровлєм, відвагою і веселою, товариською вдачою. Настав місяць mareць 1895 р. Нанзен і Йоганzen стали збирати ся в дорогу. До саний запрягли псів (28 штук), а на сани зложили каяки (лодки) і решта потрібних річей; се все важило разом 500 кг. Подорожні вбрали ся в легку, але теплу шерстяну одежду. Все було готове. Настала пора рушати в дорогу . . .

IX.

Пішки до північного бігуна.

Ранком 14. марта Нанзен і Йоганzen попращалися з товаришами. Розлука була тяжка. Хто знає, що жде съміливих подорожних? Була хвиля, коли Нанзенови прийшло на думку: чи не вернути-би назад? Він добре знов, що багато часу мине, нїм вони знов побачать ся з товаришами . . . Та питанє й те, чи прийдесть ся їм взагалі коли небудь зустрінути ся. Бог знає!

Перед піхотинцями лежала величезна ледова рівнина. Місцями тягнув ся лід, наче поділений на неправильні грядки. Лучало ся і то дуже часто. що санки перевертали ся і тоді з великою бідою треба було їх знова підносити. Минуло кілька днів. Дорога ставала все труднійша. До вечера подорожні були так змучені, що ледви ноги волікли. Змагав їх сон. Нераз засипляв Нанзен з умучення в дорозі. Голова клонила ся на груди, але пошпотавшись, він знова пробуджував ся та поволи волік ся далі. Найприємнійшим часом для подорожних був час відпочинку. Тоді складали вони сани де небудь за ледяним горбком і

ропрягали псів. Йоганzen кормив їх, а тим часом Нанзен розбирах шатро і брав ся до притовлення вечері. Нім вечера зварила ся, подорожні залїзли в мішки, зроблені з оленячих скір, в яких спали, і старалися трохи загріти ся. “Коли ми вечером — говорить Нанзен — лежали в своїх спальніх мішках, то убра-не наше починало розмерзати ся і на се тратило ся велику скількість нашої теплоти. Ми притулювали ся один до другого, як можна найближче і так лежали з півтора години, дзвенькаючи зубами, поки в нашім тілі не з'явилася знова теплота. На конець наша одежда ставала мокрою і податливою; ранком, як ми лише вилїзли з мішків, вона знов замерзла і твердла. Ох! як тяжко було привикати ходити в таких ледяних панцирах.....

“Так мерзли ми, дрожачи з студени в своїх мішках і чекали, коли буде готова вечера. Я був кухарем і тому мусів пильнувати, коли вечера зварить ся. Наконець вечера була готова: вона все смакувала нам знаменито: се були найприємніші хвілі в нашім житю і ми думали про них цілий день. Але нераз були ми так утомлені, що засипляли, підносячи ложку до уст. Руки безсильно опускали ся, а страва, яка була в ложці, виливалася на мішок. Поїді старали ся ми, як можна найлучше, засунути ся в свої спальні мішки, найближче притулити ся один до другого і як мож найщільніше закрити мішок над головою спорядженим до того накривалом та віддати ся в обойми сну праведних. Але навіть в сні продовжали ми свою подорож на північ, мутили ся санками й кричали на псів! Дуже часто чув я, як Йоганзе через сон лаяв і кричав на псів: “Чи будеш вже раз біchi, чи нї, ти чортє? Тпр тпrr — ви чортівське насїнє! А чорти б вас побрали разом з вашими санками!”.... поки і я сам твердо не заснув.

Дній йшл за днями приносили нашим подорож-

ним все нові муки і терпіння. Місцями дорога була рівна. Тоді й сани ішли вільно і наші подорожні не мутилися так своїм ходом на сніжних лижвах. Але по більшій частині лід був нерівний і горбуватий. Нераз заступали дорогу великі ледяні горби, глубокі провалини, канали й полонки*). Пси ставали, жалібно вили і не в силах були тягнути свій тягар. Тоді треба було їх розпрячи і самим на руках переносити і сани і каяки і всі річки. При тім Нанзенові і Йоганзенові нераз приходило ся упасти та скалічiti ся або скрапати ся в ріці. І все те на дуже сильнім морозі. Не раз висіло їх жите на волоску. Але вони не тратили сили духа і по геройськи перенесли всі муки.

Настав цвітень. Минуло двайцять п'ять днів, як наші подорожні покинули “Фрам”, а однак не богато зробили дороги. Лід ставав в одно чим раз гіршим. Як лиш далеко засягнеш оком, всюди безграниця, ледяна пустиня, всюди ті самі холодні хребти, канали, провалини й полонки. Чи швидко буде конець мукам? Ніде не видно суші. Засоби все зменшують ся. “Ні! чи йти далі?... а має се якийсь змісл?” — думає Нанзен. Тратимо дорогоцінний час і нічого не осягнемо.

Постановили вертати ся назад. Соромно, дуже соромно вертати з половини дороги. Доси прийшли 300 кільometрів, а лишало ся 400. Ну, зі сто а може й двіста, поти, поки стане літа, а потім що? Одна гібіль — загинуть без вісти. Поки ще літо, треба оглянати ся за землею, за сушею, щоби там перезимувати. І ось 8. цвітня 1895 року почали вони вертати ся з місця, яке було віддалене всего о 55 миль від бігуна. Страшна була дорога до бігуна, та ще страшніший поворот.

*) Канали і полонки се місця незамрзлі, які треба було або обходити або перепливати на каяках.

Ось і завернули. З початку йшло все досить добре. Та тут вийшло нове лихо: не стало поживи для псів. Треба було що дня убити якого пса, щоби ним нагодувати хоч трохи інших. Се було дуже неприятне, але конечне. Бідні звірята! Скільки мук і труду витерпіли вони в часі дороги і як щиро працювали на своїх панів. А тепер в нагороду — смерть! Тяжко було нашим подорожним вбивати своїх найвірнійших слуг, але інакше годі було поступити: треба було чим небудь хоч решту удержанати. На початку мая було псів всього 16 штук. Се значно спинювало дорогу. А тут, як на нещастє, наші подорожні збилися з дороги. Вони йшли на півднє, а криги несли їх кудись на захід. З настанем літа на лижвах вже годі було йти. На леді почали появляти ся чим раз білші полонки, чим раз ширші канали, які треба було або обходити або перепливати на каяках, а на одно або друге треба було тратити богато часу. Словом, се не була подорож а справдішна мука. Промоклі до нитки, продреглі й знеможені проходили вони до стоянки, як не будь заспокоїти свій голод, розбивали шатро, влізали в мішки і засипляли. Але що то був за сон?! Неспокійний, повний страшних мар.

Час не стойть. Чи погода, чи не погода, а наші подорожні все йшли в перед. Настали “Зелені свята”. “Зелені свята” з одушевленем говорить Нанzen—яке приманчive се слово. Та прикро думати, як згадаєш, що мусимо сидіти тут посеред леду та снігу, тоді як там в дома так гарно. Чи може нам полекшає, коли згадаємс, що там за нами тужать? Сегоднє моя до нечка піде до бабці на обід; можливо, що як раз в ту хвилю, вбирають її в ноу суконку. Але прийде зда-

*) Шлях, який відбув Нанзе пішки, зазначено на карті його дороги випунктованою лінією.

єть ся, час, що і буду разом з ними, але коли? Та по-ра брати ся до роботи, тоді буде все гаразд..."

І вони дійсно взяли ся до роботи. Треба було впо-рядкувати каяки, на яких Йоганzen і Нанзен мали плисти, як дібютъ ся моря вільного від леду. Однак довго прийшло ся їм ждати, нїй могли послугувати ся каяками. Доперва 7. серпня побачиле вільне море. Гура! радісно скрикнули змучені подорожні. Подальше можна було замітити ряд гір, з яких спускали ся в море ледівники. Се була земля, давно очікувана земля. Ale що ся земля приносить подорожним, за-киненим в невідому країну? Щастє! Швидкий пово-рот до вітчини? Чи може нові пригоди й муки?...

Каяки, ті маленькі човники зі скір, ті лупини із оріха, пущено на море. Псів вже не було, треба бу-ло і двох послідних убити. На човна переложено рі-чи і санки і Нанзен та Йоганzen пустили ся по морсь-ких філях в напрямі невідомого острова. Ale швид-ко перетяв їм дорогу лід. Треба було витягнути кая-ки з води, поскладати їх на санки і самим далі тяг-нути. Potім знов треба було плисти на каяках. Так перевели вони два тижні. То пливучи, то тягнучи са-ни, вони все йшли на полуднє в напрямі острова.

Був конець серпня. Нанзен і Йоганzen находили ся на суші. Кругом розтягали ся снігові поля і ледом покриті гори. Наставала осінь. Небезпечно було йти дальше. А нуж в дорозі на морю заскочить їх зи-мова ніч. Що тоді робити? Ліпше остати ся тутка, перезимувати, а потім — подивимо ся, що пішло до-ля. Так рішили Нанзен і Йоганzen та стали готовити ся до зимовання на невідомій землі. Харч, який вони забрали з собою з "Фрєма" минув ся давно вже. В послідні часи вони живили ся спользованими моржа-ми і птицями. Тепер треба було пристарати ся засо-бів на зиму і будувати яку небудь хату, більш вигід-ну і затишну як шатро.

“Ми — сповідає Нанзен — взяли ся до будови хати; вибрали під ню дуже добре місце і що дня ходили працювати там, як справдішні робітники, держучи в одній руці ведро з водою а в другій зборою. Ми ломили камінє. як могли, зносили їх і складали в одно місце, винимали землю і будували стіни. Знайдів в нас було мало, тож передовсім треба було все робити власними руками. З санок зробили ми джагани, якими підважували примерзле камінє. З костій моржа зробили лопату а з кливака рискаль. Розуміється, що ті знаряди були гірші, як не добрі, та при терпеливості і ними можна було щось зробити, тож звільна піднималися стіни з каміння й моху... Тепер треба було поставити дах, але се вже не було так легко. Одинокий материял, яким ми могли розпоряджувати, булі скіри з моржа і кусень найденого пня. Сей пень був грубий на 30 центиметрів. Щоби його розлупити на дві половини, мусів бідбідний Йоганзен мучити ся цілий божий день, поки се йому в кінці таки вдало ся. З неменьшим трудом витаскали ми його на верх і положили на півперек. Його покрили ми моржовими скірами, а на краях стін привалили ми камінєм... Хата була готсва. Розуміється, не була вона велика.. Лежачи на півперек, ногами й головою спирали ся ми о стіни. Та все таки можна було в ній рухати ся і я міг в ній випростувати ся на весь мій ріст. Се було справді красно. При задній стіні ми постановили вложить з каміння таку широку причу, щоби можна було на ній спати в двійку. Наші шерстяні накидки зшили ми разом і підбили скірами медведів. З того часу, ми вночі не розставалися вже більше з Йоганзеном. В однім розі хати поставили ми ми маленьке паливище. В даху була діра, до якої я промочував довгий медвежий мішок і се служило за комин. Та мимо того в хаті не раз бу-

ло тільки диму, що ледве можна було в ній висидіти . . .”

В дни 28. вересня хата була готова, і Нанзен з Йоганзеном перебрали ся до неї та промешкали в ній повних 8 місяців. Час минав страшно монотонно і скучно. Не мали чим заняті ся. Треба було все щось видумати, щоби убити час. Нанзен часто бродив по околици то сам, то разом з Йоганзеном; спускав ся на лижвах, полював, нишпорив за лисами, які закрадали ся до хати і робили пакости, переглядав свої записи, в яких списував свої пригоди і наукові досліди і т. і. То знов балакали з Йоганзеном про “Фрам”, про товаришів, про родину або в мовчанці направляли свою одежду й латали обуве. Коли все те їм надоїло, старали ся спати — спати як найдовше, щоби відпочати доволі, набрати съвіжих сил, покріпити ся на душі і тілі для дâльшої подорожі.

Самітні, засипані снігом, далеко від милої вітчини, від рудичів і дорогих товаришів, вони частенько соловіли, та не падали духом, нетратили надії, що колись таки і вони повернуться домів. Терпеливості, як найбільше терпеливости, славні подорожні, а колись і на вашій улици буде празник.

X.

Домів.

Ві второк, дня 19. мая 1896 р. були Нанзен і Йоганзен готові до дороги. О семій годині рано наладували сани й рушили на полуднє. Оба почували себе весело. Накінець — думали вони — ми знов в дозорі і тепер уже дійсно вертаємося домів. Важко було йти; за час довгої зими вони відвікли трохи від безвпинного ходу та й лід був негладкий. Що хвиля стрічали прогалини, засипані снігом, куди могли ко-

ждого разу запасти ся. Якось Нанзен мало не погиб, коли-б Йоганzen був не надбіг йому на поміч. Як Нанзен сунув ся на своїх лижвах, нараз завалив ся під ним лід і віч упав в розпуклину, яка була під снігом. Дуже силував ся він видістati ся з того небезпечного місця, але те йому не удавало ся; з одної сторони перешкаджали лижви, сильно привязані до його ніг, а з другої сторони не пускали сани, які були привязані до його тіла мотузком. Нанзен крикнув раз-другий, хотячи приклікати Йоганзена на поміч, але він був за вітром і не чув його крику. Тоді Нанзен побачив, що починає потапати в воді, тож зібрав в послідне свої сили і крикнув на Йоганзена. На сей крик Йоганзен швидко підбіг і з тяжким трудом витягнув своєго приятеля з води. Другий раз приключилося їм ще грізнійше лихо. Було се 12. липня. Нанзен і Йоганзен плили на каяках під вітрилом. Причалили до якогось маленького острова, бо хотіли відпочати, а при тім оглянути остров. Привязали каяки до криги, а сами вийшли на верх горба, щоби з гори ліпше пригляднути ся околици. Нараз глипнув Йоганзен в той бік, де стояли каяки і з великим переляком крикнув: "Гляди! каяки унесло!" Нанзен так і обмлів. Але в тій самій хвили скинув з себе верхню одіж, скочив в холодну, як лід воду і поплив за каяками. Вітер дув в сторону моря. Легонькі каяки, відгливали все далі і далі. Плисти в одежі було страшно важко. Що за лихо — думав Нанзен. В каяках всі наші річи, пожива, стрільби. Без них ми на еіки пропащі... А ну-ж я не догоною їх; що тоді зробимо? Вибив ся з сил, але плив, плив далі то на животі, то на взнак. Руки і ноги закостеніли від зимна. Нещасний Йоганзен, неначе божевільний бігав по кризі на всі сторони, не знаючи, як і чим помочи в нещастю. Нанзен робив тим часом останками своїх сил, та надія й розпука побільшували їх в сотеро, простір між кая-

ками а ним зменьшував ся. Ще в останнє нашружив він свої всі сили, зорбив кілька великих замахів і входив за кінець лижви, що лежала поперек каяка. “Ну, слава Богу — промовив до себе — ми вратовані!” Ще богато намучив ся Нанзен, поки йому удало ся вилізти на каяк, тому, що пливучи цілих два кільометри, був страшенно змучений, а закастенілі з зимна руки і ноги відмовляли йому послуху. Та все таки він вернув назад до Йоганзена. Йоганзен поміг йому вилізти, окутав його в скинену і свою одіж, та поклав спати. По тій зимній купели спав Нанзен, здається, чи не цілу добу. По тім відпочинку встав здоров і веселий і оба съмільчаки пустилися знова в дальшу дорогу на півднє.

“Ми плили дуже добре — оповідає Нанзен — і ранком другого дня стрінули ми велике стадо моржів, що лежали на леді. Тому то наші припаси вже вичерпувалися, ми рішили скористати з нагоди. Я застрілив спершу одного, а потім ще й другого з молодих моржів, думаючи що з ними буде лекша справа. Старі зъвірята зірвалися по моїх вистрілах і стрімголов кинулися в воду, та мами не хотіли покидати своїх мертвих дітей, і одна з них почала обнюхувати свою дитину та посувати її до води, Вона очевидно не знала, що сталося з її дитиною; тільки виділа, що з галови дитини лила ся кров. Потім вона почала стогнати і кричати цілком наче чоловік. Коли я хотів її відогнати, вона скопила свою дитину за ногу і потонула в глубині.

Друга маті зробила то саме! Я не міг уявити собі, як воно сталося і стояв на краю леду й дивився в слід за моржами, думаючи, що мертві діти виплинути наверх та нічого небуло видно,—вони щезли на віки. Матері, видно, понесли їх далеко. Тоді підійшов я до другого стада і також убив молоде, але навчений досвідом, застрілив і маму. Жаль було дивити

ся, як вона кинула ся до своє мертвої дитини і, умираючи сама, не хотіла з нею розстати ся. Тепер ми мали досить мяса і плили далі при дуже гарній і тихій погоді. Через те, що нажа окружували цілі стада моржів, ми не відважували ся плисти одинцем, хоч се йшло б скорше, але звязали свої каяки до купи, один і опри другий, знаючи з досвіду надзвичайну влізливість і цікавість панів моржів. Вони нераз підливали до нас і показували свої голови наокуло каяків, але не робили нам нічого злого"...

17. червня в полузднє вийшов Нанзен з шатра, в якім воно відпочивали та вибрали ся на найближшій верх гори, щоби переглянути околицю. Перед його очима розляг ся стрімкий беріг. В повітря чути було ріжні голоси птиць. Нараз птиці цілим стадом перелетіли понад головою Нанзена, а по якімсь часі їх не було ні видно, ні чути. Нараз до його вуха доходить в тій тишині якийсь дивний голос, голос який дуже подабав на брехіт псів. Нанзен так і задрожав з дива та став прислухувати ся уважніше. Брехіт повторив ся другий раз. Нев же-ж? Се не можливе!" — подумав Нанзен. Знова зашуміли птиці, потім знов почуло ся собаче гавканє.

— Йоганзен, Йоганзен! Чуєш, пси гавкають — крикнув Нанзен.

— Не вже-ж! — віловів Нанзен. — Се не можливо, То тільки так причуло ся тобі!

— Думай собі, що хочеш, а я таки піду і подивлю ся, що там є. — сказав Наъзен.

Взяв стрільбу, далековид, надів лижви і з тайною надією пішов в той бік, з відки доходили до нього ті дивні звуки. Швидко помітив він на снігу якісь сліди... Не вже-ж се лис? Ні, не може бути, се не можливе. Зворушений біг, а не йшов Нанзен помеже горбами. Нараз здається ся йому, що чує людський го-

Срібна Нанзена з Джекзоном.

лос. Серце сильно забило ся, уся кров ударила у голову. Він скоро вибіг на горб і крикнув на весь голос. Минуло кілька хвилин і таємничі голоси знова дали ся почути. О! тепер нема сумніву, що тут близько десь мусять бути люди! Не тямлячи нічого з радості, пустив ся біgom Нанзен по брилах леду і по якімсь часі побачив пса, а недалеко від него другу фігуру. Се був.... чоловік! Сей також побачив Нанзена і став швидко наблизати ся до нього. Нанзен поздоровив його здалека шапкою. Незнакомий зробив те саме. "Та чи се не Дженсон?" — подумав Нанзен і почав придивляти ся незнакомому. Так є! Се Джексон, англійський подорожний, що в рік по відздії Нанзена мав виправити ся на Землю Франц-Йосифа в тій ціли, щоби докладнійше пізнати ті острови.

Нанзен здоймив шапку і підійшов до Джексона.

Вони подали собір уки і поздоровили ся.

— Я радий всею душою, що вас бачу — промовив Джексон.

— Дякую, і я також.

— Ви приплили сюди кораблем?

— Ні, моого корабля тут нема.

— Кілько вас є?

— Зі мною є лише один товариш, він там на березі.

Та зараз Джексон зупинив ся і сильно вдивляючи ся на Нанзена, промовив:

— Та не вже-ж ви Нанзен?

— Так, се я.

— Боже мій! Який я рад, що вас бачу! — крикнув Джексон, зловив Нанзена за руку і почав нею сильно трясти. Ціле його лице усміхало ся, а в очах сияла велика радість.

— Звідки ви тут взяли ся? Знова спитав він...

— Я покинув "Фрам" після того, як ми два роки проплили посеред ледів. Потім зайдов я пішки до-

сить далеко на північ, та швидко мусів вертати назад. Ми з товаришем мусіли зимувати десь на півночі звідси і тепер йдемо на Шпіцберген.

— Витаю вас зі всеї душі. Ви зробили велике діло і я безконечно щасливий, що мені припала доля першому поздоровити вас з поворотом.

Так розмовляючи, прийшли вони до хати, де находилися товариші Джексона. Коли Джексон сказав їм, що Нанзен дійшов на північ так далеко, куди ще ні один чоловік не важив ся зайти, що всего 55 миль відділювало його від бігуна, то в повітря залунало тричі “славно” в честь съміливого подорожного. Зараз післано по Йоганзена. Англичани стрінули його так само радісно і не позволили йому тягнути саний, але поволікли їх самі. Йоганзен мав іти свободно, як великий гість.

Трийцять дев'ять днів прийшло ся ждати Нанзенови, поки приплів корабель Джексона “Віндвард”, на якім мали наші подорожні їхати до Норвегії. Семого серпня корабель відплів, а тринайцятого приплів до Норвегії і станув в пристані Варде в тій самій місцевости, звідки він був виплив з своїми товаришами перед трома літами й трома тижнями. Важко описати як радував ся Нанзен і Йоганзен, коли побачили рідний край. Ще не вспіли закинути котвиці, як вони вже кинули ся до лодки, поспішаючи на телеграфічну стацію, щоби повідомити про свій поворот рідню, товаришів, знакомих та весь съвіт.

Вістка, що Нанзен вернув ся, облетіла в мить ціле місто. По вулицях топив ся народ. Всі доми й кораблі в пристані украшено норвежськими прaporами. На дорозі з уряду телеграфічного довідав ся Нанзен, що одній гостинниці живе його старий приятель, професор Мон. “Я — оповідає Нанзен — побіг до гостинниці. Мені сказали, що Мон відпочиває, але я на се не зважав і влетів до його покою. Мон лежав

на канапі, читав і курив довгу люльку. Він здивовано подивився на мою довгу фігуру, але в ту хвилю люлька випала йому з рук, лице прояснилося і він крикнув: “Чи се можливе? Фрітіоф Нанзен, чи його дух?” Його очі наповнилися слізми і він кріпко притис мене до своїх грудей. Потім наступила черга на Йоганзена. Радості не було кінця!...

Але де “Фрам” Де той північний герой, що так відважно боровся з ледами? Де славний його капітан Свердrup? Що сталося з осталими товаришами Нанзена, які по геройськи знosiли разом зним всі труди, муки і терпіння? Чи живі вони?

Безмірно щасливий Нанзен! Біля него його жінка й товариші. Всі радісно вітають його. Нарід славить його. Зі всіх сторін сьвіта летять до него привітні депеші. Та помимо того всого тяжка, болюча думка ворушить ся в його душі; печаль мракою огортає його радісні дні. Де “Фрам”? Що сталося з ним?.... Двайцятого серпня ранним-ранком увійшов в його кімнату один з його приятелів і сказав йому, що якийсь пан хоче конче зараз бачити ся з ним. Нанзен одівся швидко і вийшов до сусідного покою. Там очікував його начальник уряду телеграфічного з депешою в руках. “Що се може бути?” подумав Нанзен, взяв депешу і дрожачими руками отворив єї. Депеша звучала:

“До Фрітіофа Нанзена.

Фрам приплів сего дня. Все гаразд. Відпливаємо до Тромзе. Привіт тобі на рідній землі. Ото Свердруп”.

Нанзенові зі зворушення не стало духа і він ледви чутно промовив: “Фрам приплів”..

Зараз на другий день Нанзен з жінкою, Йоганзеном і приятелями відплів до пристани Тромзе і тут побачив “Фрама”. Яка се була щаслива хвиля, годі опиєати. Всі пасажири “Фрама” були цілі і здорові.

Чи-ж треба ще говорити, як витали ся вони з Нанзеном і Йоганзеном. Чи-ж годен хто описати таку велику і загальну радість і веселість?

“Фрам” приплів безпроволочно до міста, де родив ся і жив Нанзен. “Фрам” йшов попереду. За ним плив прегарний яхт, на якім був Нанзен і його жінка. Всюди, де лишені вони приплівали, норвежський народ витав їх святочно і торжественно. Пароплави були наповнені святочно прибраним народом, який співав веселі пісні, кричав “слава” і вимахував хустками і капелюхами. Богато рибацьких суден тиснуло довкола “Фрама” і бідні рибаки, кождий по своєму ставався віддати честь і хвалу славному норвежському подорожному. Один із них всіми силами ставався держати ся біля яхту, на якім плив Нанзен.

— Чи не купили б ви риби? — спитав він Нанзена.

— Ні, не потребую.

— Чи ви не можете мені сказати, де є Нанзен. Він не на “Фрамі”?

— Ні, я думаю, що він тут — відповів усміхаючися Нанзен.

— О, я хотів би знати, чи не можу ступити на корабель. Я дуже хотів би подивити ся на нього — промовив рибак з широю просьбою в голосі.

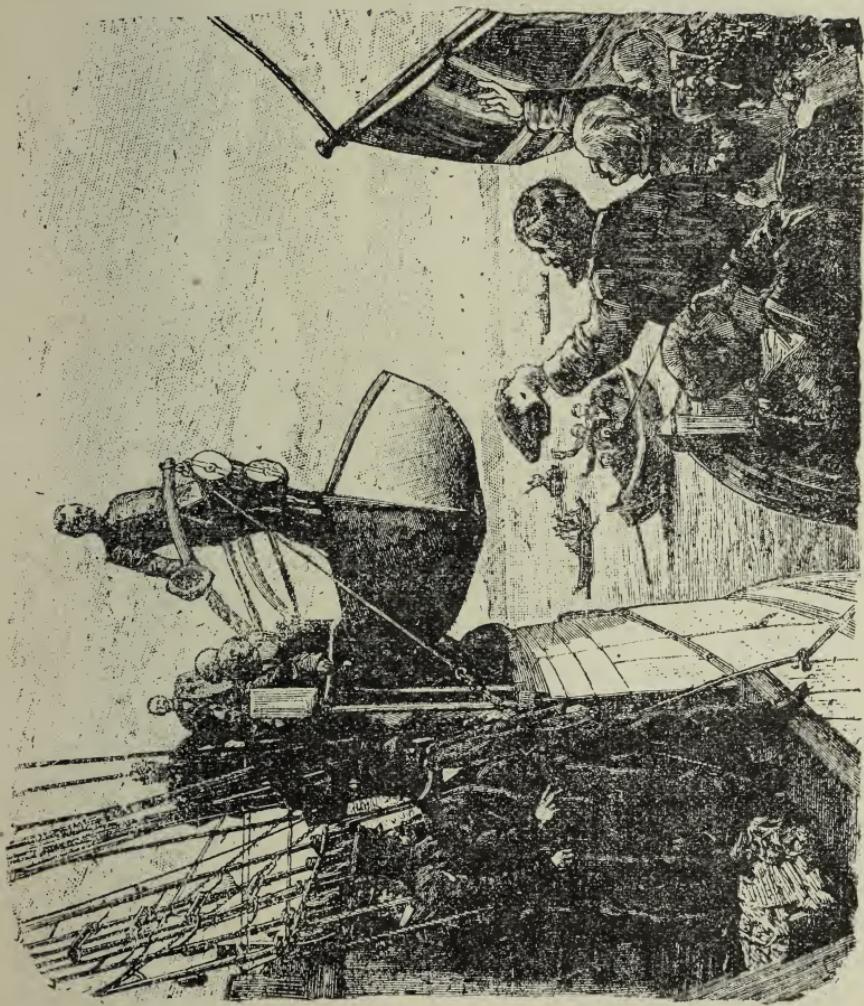
— Не знаю, чи можна. Нема часу на те, щоб затримувати ся — відповів Нанзен.

— Шкода і жаль. А я так би хотів побачити його.

Рибак вислував з цілої сили, але йому було все труднійше держати ся поруч з яхтом, на якім плив Нанзен. Він уважно вдивлявся в Нанзена, а сей засьміявся, перегнувся через поруче і крикнув до рибака:

— Коли ви так дуже хочете видіти Нанзена, то

Нанзен витас рідний край.

я можу вам сказати, що він перед вами і з вами говорить.

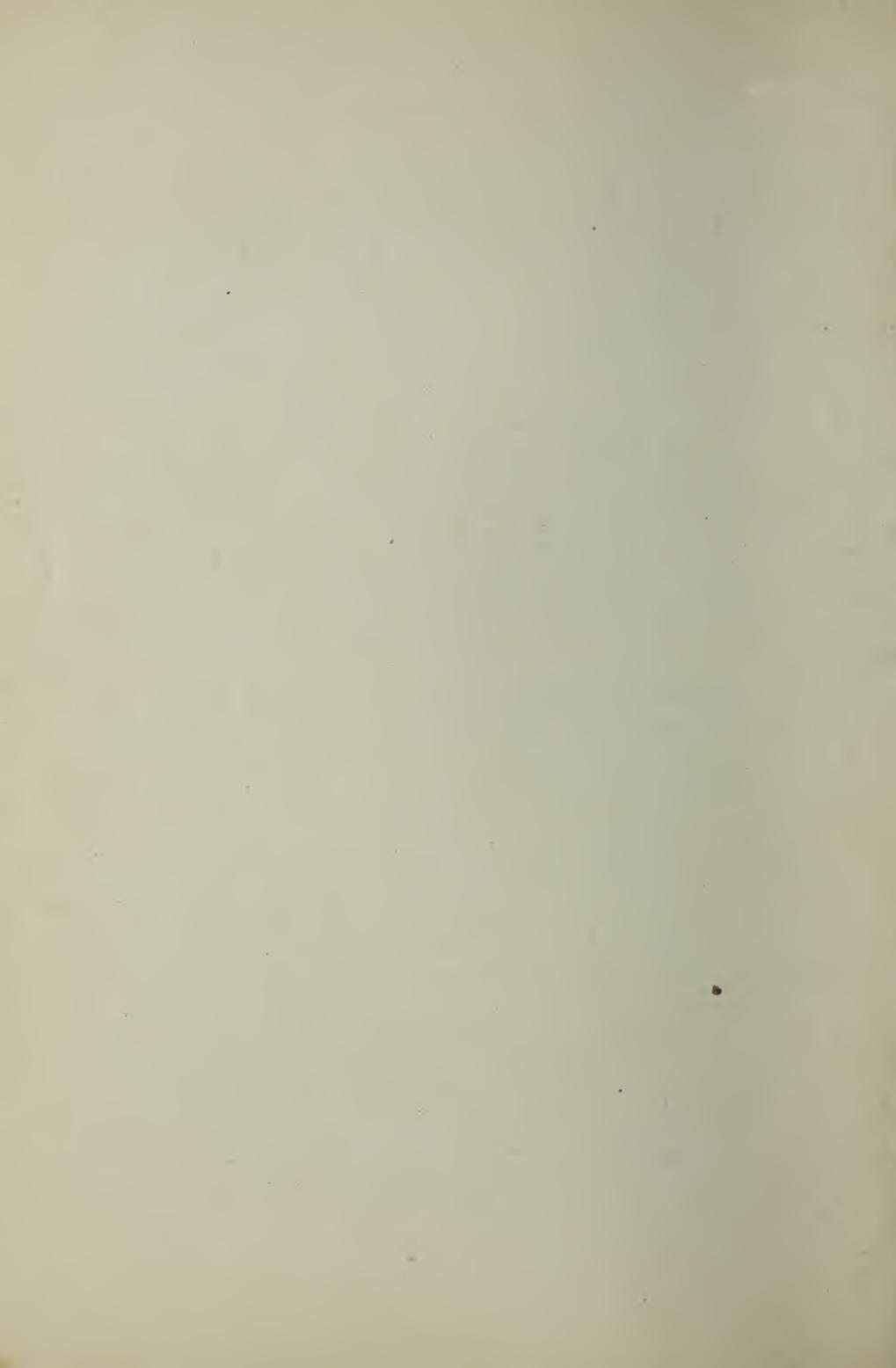
— Се ви? Ах, а я й не догадав ся. Привіт вам у ріднім краю!

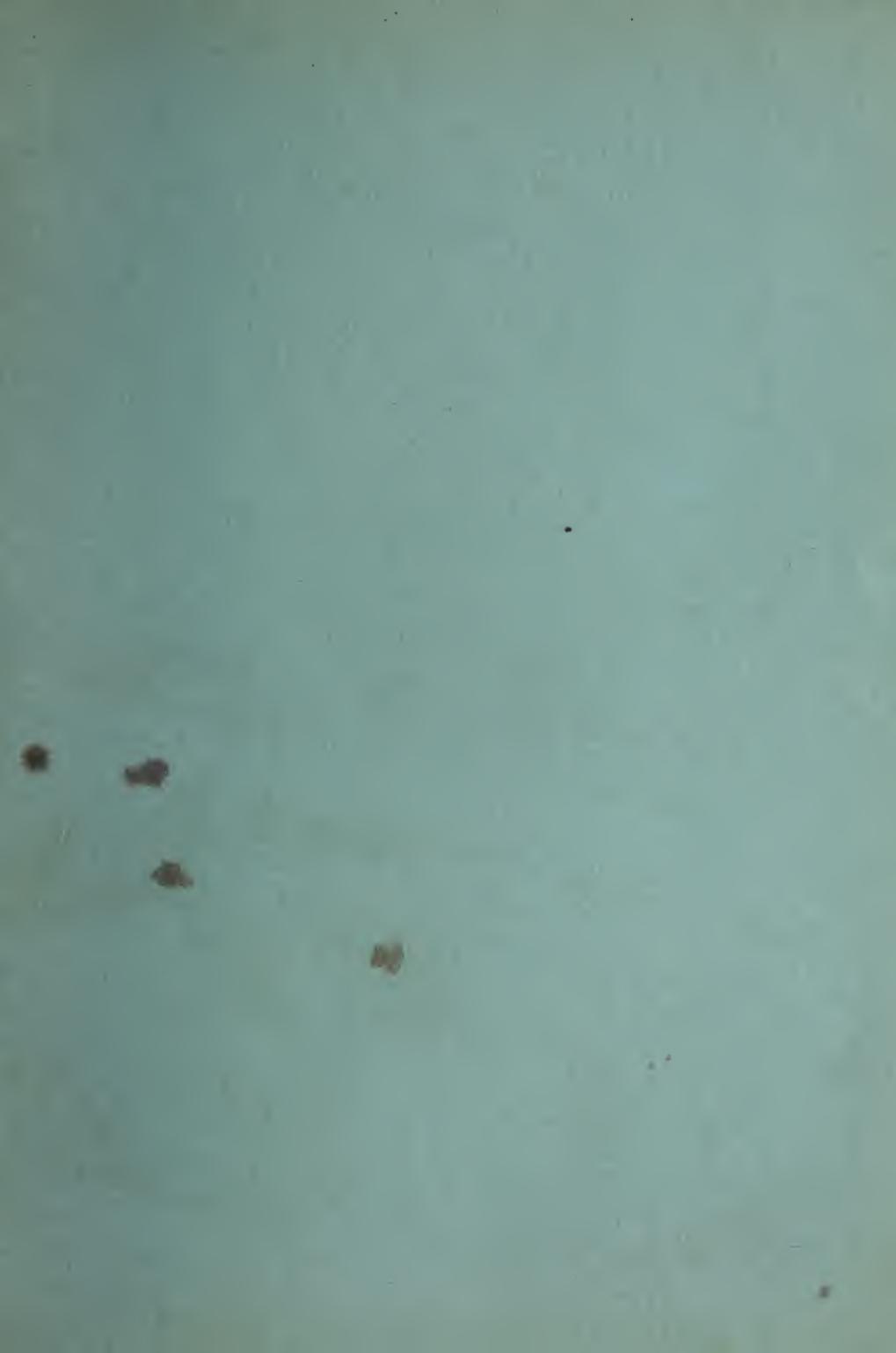
І старик опустив весло, станув на човні та здоймив капелюх...

Ось як важко познакомитися людям з царством ледів. Та не забувайте, що Нанзен — один з найщасливівіших подорожників*). А кількоїх найшло на далекій півночі, серед снігів могилу!..

На закінчення додам ще отсе: Тут розповідав я про те царство ледів, яке находитися на півночі, та треба знати, що на далекім полудні, на противній стороні земської жулі, посеред зимних вод **Полудневого Ледового Океану** лежить друге царство ледів. Про него одначе знають люди ще дуже мало, бо воно більш страшне, більш непривітне і більш негостинне як північне царство.

*) В 1900 році вибрала ся до північного бігуна італійська експедиція під управою кн. Абруців. Кораблем "Стелля Поляре" (Полярна зоря) доплили вони до Архангельська до краю Архікнязя Рудольфа. Відсі до бігуна було ще 500 км. дороги. Серед нечуваних трудів добилися Італійці пішки тільки до 36 ступеня північної ширини, випередивши Нанзена о 40 кільometрів. Але вони переконалися, що пішки до самого бігуна добити ся не можливо, через те, що пішоходів заскакує розмерзане ледів швидше, ніж вони можуть вернутися назад до свого корабля. (Кошта експедиції кн. Абруців виносила 700.000 марок). Пробувано добити ся до північного бігуна також баллоном, але проба ся, яку зробив (1897 р.) славний воздухоплавець Андре — не пощастила ся. Захоплений бурею баллон потонув десь на морі разом з нещасним своїм керманичем. Ред.

3 0112 079315765

ВИБІР НАЙНОВІЙШИХ КНИЖОК ЯКІ
МОЖНА НАБУТИ В КНИГАРНИ;
„ГОЛОС ПРАВДИ”

Словар чужих слів, котрий числить поверх	
12.000 слів.	\$2.00
Селянство і Соціал-демократія	40
Соціалізм а патріотизм	15
Новітна суспільність і церква	35
Народність і її початки	25
Нове Євангеліє	15
Нація як правна ідея й інтернаціонал	20
Звідки взяв ся чоловік	25
Чому жінки жадають політичних прав ..	15
К. Маркс, його життя і наука	15
О походженню Бога	15
Цар голод (про економію)	35
Про походжене та розвиток мов — Н. Руба- кин	25
Здобуття Бастилії (Історія Французької рево- люції).	05

Економічні основи Американського демократизму. 15ц.

Клясова борба. 5ц.

Панські жарти. 40ц.

Коли зійшло сонце 30ц.

Комуністичний Маніфест 25

Поняті і ціли соціалізму 15

Основні засади комунізму — Ф. Енгельс 15

Продукція — Н. Каришев 10

“Патріоти” — М. Тарновський 10

Також маємо на складі, крім українських книжок, — книжки російські і польські.

На жадане висилаємо каталоги.

Holos Prawdy

119 East 7th St.,

New York, N. Y.